

MONDROS MÜTAREKESİ SÜRECİNDE KIBRIS, KIBRISLI TÜRKLER VE DOĞU AKDENİZ'DE ASKERÎ FAALİYETLER

Ulvi KESER*

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasının hemen ardından Ortadoğu coğrafyasında İngiltere bir taraftan Osmanlı İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmaya yönelik bir mücadele verirken bir diğer yandan da menfaat çakışması nedeniyle müttefiki Fransa ile de gizli den gizliye bir rekabete girmiştir. Bölgede ne olursa olsun hakim güç olmak düşüncesindeki İngiltere, bunu gerçekleştirebilmek amacıyla Doğu Akdeniz eksenli çok geniş ve müthiş bir istihbarat ağı kurmuştur. Böylece Doğu Akdeniz, her ne kadar savaşın dışındaymış gibi görünse de kelimenin tam anlamıyla bir istihbarat ve casuslar savaşına sahne olmuştur. İstihbarat, istihbarata karşı koyma, psikolojik hareket ve espionaj konusunda çok daha güçlü olma düşüncesindeki İngiltere, bu alanda yanına Fransa'yı da almaktan çekinmemiş ve daha sonraki süreçte bu ikiliye İtalya da katılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun İskenderun-Taşucu-Kıbrıs hattı üzerinden yürüttüğü istihbarat ve keşif faaliyetlerine de böylece çok güçlü bir kolisyonla cevap veren İngiltere, şaşırtıcı bir şekilde bu askerî istihbarat ağının başına yüksek rütbeli bir askerî personeli değil bir arkeoloğu getirmiştir. Savaşın sona ermesiyle birlikte böyle bir tercihin sebebi de gayet net anlaşılmıştır. Zira İngiltere, bir yandan savaşırken öte yandan da arkeolojik değerler açısından son derece önemli tarihi sit alanlarına sahip Ortadoğu coğrafyasını yağmalamayı hedeflemiştir ve bu konuda hayli yol aldığı da açıktır. Bu bağlamda çalışmamız kapsamında İngiltere, Fransa ve İtalya'nın oluşturduğu istihbarat teşkilatının çalışmaları ve buna karşılık olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle 4. Teyyare Bölüğü ve sonrasında da 17. Deniz Teyyare Bölüğü vasıtasıyla yürüttüğü keşif ve istihbarat çalışmaları mercek altına alınacaktır. Çalışmanın hazırlanması aşamasında yurtiçi ve yurtdışında ATASE, BOA, KKTC Millî Arşivi, İngiltere Dışişleri Bakanlığı ve Fransa Dışişleri Bakanlığı

*Prof. Dr., Kıbrıs Amerikan Üniversitesi, ulvi.keser@gmail.com

çeşitli arşivlerden, Kıbrıs, İngiltere ve Fransa'da ki özel arşivlerden ayrıca basılı kaynaklardan ve süreli yayınlardan istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, İngiltere, Ortadoğu, Doğu Akdeniz, İstihbarat, Birinci Dünya Savaşı.

**CYPRUS, TURKISH CYPRIOTS AND MILITARY ACTIVITIES IN
THE EASTERN MEDITERRANEAN DURING THE MUDROS
TRUCE**

ABSTRACT

As soon as the WWI breaks out, the British authorities never hesitate to start activities so as to demolish Ottoman Empire while having partnerships and the coalition with France especially in the Middle East, and try to grasp all in the light of interest dispute clandestinely against France as well. The British military authorities have established very large intelligence network especially in the Middle East and the Mediterranean so as to realize what they plan. Despite the fact that the Eastern Mediterranean seems to be out of the war, actually it turns out to be just a witch pan due to the intelligence and the spying wars. The Great Britain trying to be more powerful upon the intelligence, espionage and the counter-intelligence, and the psychological warfare gets close partnership with France at first and with Italy afterward. Trying to respond against Ottoman intelligence service established in the line of Iskenderun-Taşucu-Cyprus, the British authorities surprisingly assign not a high-ranking member of the military personnel but an archeologist for such a hard mission not only to grasp the Middle Eastern area but also to capture the archeological objects. This scientific study will focus on the intelligence activities in the Eastern Mediterranean and Cyprus during WWI carried out by British, and Ottoman forces as well, making mostly use of the domestic and international archives.

Keywords: Cyprus, Britain, Middle East, Eastern Mediterranean, Intelligence, WWI.

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı sürecinde her ne kadar Kıbrıs adası savaşın dışındaymış gibi görünse de özellikle savaşın müttefiklerinden İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu eksenli menfaat hesaplaşması ve bu coğrafyaya yönelik stratejik hamleleri Doğu Akdeniz'i tam da savaşın merkezi haline getirir. İngiltere'nin psikolojik harp bağlamında Kıbrıs adasında yaşayan Kıbrıs Türklerine gözdağı vermek ve o güne kadar karşılaştığı bazı huzursuzlukları önlemek gibi amaçlar da dâhil olmak üzere bir takım ince hesaplarla Çanakkale cephesinde esir aldığı Türk savaş esirlerini Kıbrıs adasına getirmeye başlaması ve bu esirleri Mağusa şehri yakınlarındaki Caraolos (Karakol) bölgesinde inşa ettiği esir kampında neredeyse Millî Mücadele döneminin sonuna kadar burada tutmasının yanında Fransa'nın da İngiltere'nin siyasi, askerî ve lojistik desteğiyle aynı bölgede ve Monarga denilen noktada dünyanın dört bir yanından topladığı Ermenileri askerî eğitimden geçirmek üzere askerî bir kamp açması bölgedeki askerî hareketliliği hızlandırır. Özellikle Fransa'nın Doğu Akdeniz'deki Ergani maden yatakları, Toros tünelleri, Çukurova'daki pamuk tarlaları gibi ileriye dönük ekonomik ve stratejik hedefleri gözetenek İskenderun'a yönelik bir askerî harekâta girme çabaları Doğu Akdeniz'deki askerî faaliyetleri iyiden iyiye artırır ve Osmanlı İmparatorluğu'nun da devreye girerek bunlara yönelik -en azından- istihbarat ve keşif faaliyetleri başlatmasına neden olur. İngiltere'nin 1878 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'ndan aldığı Kıbrıs adasını İskenderun-Cebelitarık hattında stratejik sınır bölgesi olarak kabul ederek Balkanlar, Karadeniz ve Kafkaslar hattındaki savunma çizgisini buraya çekmesi bugün de geçerliliğini korumaktadır. 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti sonrasında dahi İngiltere'nin Kıbrıs adasında bulunan iki askerî üssünden vazgeçmemesi ve bu üslerin özerkliğini koruması İngiltere'nin Akdeniz ve Ortadoğu yanında Avrasya'ya yönelik stratejik planlamaları nedeniyledir. Aynı şekilde Fransa'nın savaşın devam ettiği süreçte tesis ettiği Ermeni Doğu Lejyonu (Legion d'Orient) vasıtasıyla bir yandan Doğu Akdeniz'de askerî güç bulundurmayı tercih etmiş, bir yandan Osmanlı'yı rahatsız edecek bir güç oluşturmuş, öte yandan bugün de devam ettirdiği Akdeniz'de askerî güç bulundurma politikasına hız vermiştir. Dünyanın uçak gemisine sahip birkaç ülkesi arasında gösterilen Fransa'nın Charles de Gauller uçak gemisinin bakım çalışmaları dışında Güney Kıbrıs'ta Zigi (Terazi) köyü açıklarında demir atmış vaziyette olması hem Ortadoğu'ya yönelik ince planlamaların hem de İngiltere'nin bölgedeki faaliyetlerinin kontrol

ve denetlenmesi anlamında önemlidir. Bu şartlar altında Osmanlı İmparatorluğu da Akdeniz'deki deniz trafiği ve hareketliliği deniz gücüyle engelleyemese de keşif ve istihbarat faaliyetleriyle önlem alma çabası içindedir.

Akdeniz ve Stratejik Önemi

Tarihin neredeyse hemen hemen bütün dönemlerinde Akdeniz, özellikle de Doğu Akdeniz ilgi odağı olmuş ve uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Bu bölgede en stratejik nokta ise Kıbrıs adasıdır. Adanın her zaman dikkat çekici bir unsur olmasının temel kaynağı ise Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının tam ortasındaki stratejik konumudur. Özellikle Doğu Akdeniz'in düğüm noktasını teşkil etmesi, Türkiye ve Suriye kıyılarına olan yakınlığı, bunlara ilaveten Ege Denizi'nin giriş çıkışına etkisiyle Mısır ve Süveyş Kanalı'na olan yakınlığı göz önüne alındığında adanın stratejik önemi çok daha kolay anlaşılır. Coğrafi, kültürel ve demografik yapı itibarıyla¹ Anadolu yarımadasının bir parçası olduğu² belirtilen Kıbrıs adasının en önemli stratejik özelliği ise coğrafi konumundan gelmektedir. Askerî strateji bağlamında tartışılmaz bir öneme sahip olan coğrafi konum, deniz gücü ile bir araya getirildiğinde tartışılmaz bir üstünlük sağlayacağı da kesindir. Deniz gücünün ve coğrafyanın azami şekilde kullanılması sadece askerî güvenlik konusuyla değil, ayrıca ekonomik ve politik menfaatlerle de ilgilidir. Kara Avrupası'na karşı deniz gücünü kullanarak tarih boyunca gücüne güç katan İngiltere göz önüne alındığında bu durum daha iyi ortaya çıkar. Özellikle deniz taşımacılığının ve ticaretinin gelişmesi doğal olarak deniz ticaret yollarının, buralardaki pazarların ve kaynakların ve özellikle de bu bölgelerdeki hassas coğrafi noktaların korunması ve güvenlik çemberine alınmasını gündeme getirdiğinden Kıbrıs adası Akdeniz'de çok büyük önem arz etmektedir. Amerikalı deniz stratejisti Alfred Mahan'ın jeostratejik teorisine göre deniz hakimiyetinin dünya hakimiyeti anlamına geldiği, denizlere hakim olanın dünyaya hakim olacağı düşünülecek olursa adanın önemi bir kat daha artar. Elde mevcut güçlerin ve kaynakların zenginliğine ve avantajlarına rağmen denizde bu avantajları kullanamamak kontrol ve hâkimiyetin karşı tarafa geçmesine neden olmaktadır. Jeostratejinin değişen unsurları olarak politik, askerî, sosyal ve ekonomik güçler birer tehdit vasıtası olmasının yanında ilk ve ara tehdit

¹ Sir George Hill, *A History of Cyprus*, Londra, 1952, s. 17.

² V. Frey, *Turkei Und Zygern, handbuch der Geogr. Wiss. Baud Vorder-und Süd-Asien*, Postdam, 1937, s. 86.

hedefleridir.³ Öte yandan coğrafi güçler ise tehdide açık olan hedefler olarak ortaya çıkar. Bununla beraber coğrafi konum, coğrafi bütünlük ve stratejik kaynaklar bağlamında coğrafi özellikler tehdit için kullanılabilir özellikler olarak da düşünülebilir. Süveyş Kanalı, Basra Körfezi, Kıbrıs adası bu bağlamda ilk akla gelenlerdir. Bu bağlamda Anadolu coğrafyasının güney emniyeti açısından hayati önem taşıyan Kıbrıs, düşman eline geçtiği takdirde “vatanın karnına saplanmış bir hançer gibi”⁴ olacaktır. Denizaşırı ticaret yapılması, bunun gerçekleştirilebilmesi için de güçlü bir donanmaya sahip bulunulması ve güvenli ticaret için denizlerde kritik noktaların, adaların, adacıklarının, dar geçitlerin, kritik sahil şeridinin kontrol altında tutulması gerekmektedir. Güçlü bir donanmaya sahip olmak, kritik coğrafi noktaları kontrol altında tutmak; denizlerin mutlak hâkimi olmak anlamına gelmektedir. Kıbrıs adasının Akdeniz’de bu kadar hassas bir coğrafyada yer alması önemini bir kat daha arttırmaktadır ve Akdeniz Ortadoğu’dan Balkanlara ve Orta Asya’ya açılan kapı durumundadır.⁵ Bu coğrafyada hakim güç olmak isteyen bir ülkenin Akdeniz’de sabit bir üs konumundaki Kıbrıs adasını göz ardı etmesi de beklenebilir. Böylece “Akdeniz’in medeni çevresinde her zaman sevilmiş, fakat hiç sevmemiş fettan bir kız olan”⁶, Ortadoğu’nun anahtarı, bir atlama taşı ve dünya ticaret, petrol ulaşımı ve Asya ile Avrupa’yı birbirinden ayıran Boğazlar ile Asya ve Afrika’yı birbirinden ayıran Süveyş Kanalı bölgesinde Hazar, Aden ve Hürmüz su yollarının arasındaki konumuyla önemli bir üs olan Kıbrıs için eski İngiliz Başbakanlarından Disraeli de “Batı Asya’nın anahtarı” olarak bahseder.⁷ Kıbrıs’ta hakim olan bir askerî gücün Kafkaslardan Balkanlar’a, Basra Körfezi’nden Orta Asya’ya kadar çok geniş bir yelpazede stratejik askeri açılımlar gerçekleştirebileceği göz önüne alınacak olursa Kıbrıs’ın önemi bir kere daha ortaya çıkar. Özellikle Basra Körfezi-Hürmüz Boğazı-Babül-mendep Boğazı-Kızıldeniz-Girit-Malta-Cebelitarık Boğazı petrol ulaşım hattının en hassas noktalarından birisinde yer alan Kıbrıs adası, bu konumuyla Avrupa’nın Ortadoğu ve Uzakdoğu ile ticaretini sağladığı hat üzerinde de

³ Suat İlhan, **Jeopolitik Duyarlılık**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1989, s. 47.

⁴ Hasan Ali Yücel, **Kıbrıs Mektupları**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1957, s. 111.

⁵ Harp Akademileri Komutanlığı, **Bugünün ve Geleceğin Dünya Güç Merkezleri ve Dengeleri ile Türkiye’ye Etkileri**, İstanbul, Mayıs 1994, s. 48.

⁶ Hasan Ali Yücel, **a.g.e.**, s. 7.

⁷ Atilla Atan, “Yeni Bir Türk Devletinin Doğuşu-Kıbrıs”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S 14, Ankara, Nisan 1986, s. 57. Ayrıca bkz. Huriye Sevay Öznacar, “Batırılmayan Ada Kıbrıs”, **Kıbrıs Mektubu Dergisi**, Ankara, Kasım 1996, C 9, No.7, s. 23.

yerini almaktadır.⁸ Söz konusu bu ticaret hattı küresel ve kıtasal jeostratejik açıdan dün İngiltere ve Fransa için ne kadar önemliyse bugün de aynı önemini korumaktadır. Bu noktada İngiltere ve Fransa da deniz gücünü Akdeniz'den açık denizlere kadar yayma ve deniz ulaşım güzergâhlarını kontrol ve denetleme altına alma telaşındadır. Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında, bu kıtaların hemen hemen hepsine aynı mesafede bulunan ada, Girit ile birlikte su geçiş yollarının da üzerindedir. Bu bağlamda bakıldığında Kıbrıs adasının coğrafi özelliği ve deniz gücü bağlamında Türkiye'nin ekonomik, politik ve askerî güvenlik açısından konumu Mahan'ın⁹ jeopolitik konseptinin hala geçerliliğini korumakta olduğunu göstermektedir. Stratejik açıdan Doğu Akdeniz'in düğüm noktasını teşkil eden Kıbrıs adası, Anadolu ve Suriye kıyılarına olan yakınlığı, Ege Denizi'nin giriş ve çıkışına etkisi ve Mısır ile Süveyş Kanalı'na olan yakınlığıyla İngiltere için de önemli bir adadır. 'Bir düşmana ya da saldırı hedefine coğrafi olarak yakın olmanın avantajı'¹⁰ da göz önüne alınca, Doğu Akdeniz ve çevresi, Ortadoğu ve Hindistan'daki çıkar ilişkileri ve politikası açısından stratejik önemi haiz bu adanın İngiltere açısından 1800'lü yıllarda tek kusuru ise Osmanlı İmparatorluğu'na ait olmasıdır. 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması sonrasında Rusların ilerlemesini önlemek amacıyla İngiltere, Osmanlı Devleti'ne yardım talebinde bulunur.¹¹ Ayastefanos Antlaşması'nın Türklerin lehine ve çıkarlarına uygun hale getirilmesine çalışacağını belirterek¹² Kıbrıs'ın yönetiminin geçici olarak kendisine devredilmesini ister. 4 Haziran 1878'de Hariciye Nazırı Safvet Paşa ve İngiliz Elçisi Ostan Henry Layard arasında Yıldız Sarayı'nda iki maddelik nihai antlaşma imzalanır ve yıllık 92.986 Sterlin icar karşılığında¹³ Kıbrıs adası "mader-i aslisinden (öz anasından) ve ağuş-i şefkat ve merhametten (ana kucağından)"¹⁴ ayrılır ve İngiltere'ye verilir.¹⁵ Ancak

⁸ Nejat Eslen, "Kıbrıs'ın Sratejik Önemi", **Cumhuriyet Strateji**, 18 Nisan 2005, S 42, İstanbul, s. 8.

⁹ ABD Deniz Akademisi mezunu olan Alfred Mahan (1840-1914) 1890 yılında yayımladığı **Deniz Kuvvetinin Tarihe Etkisi 1660-1783** isimli eseriyle tanınmaktadır.

¹⁰ Alfred Thayer Mahan, **Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi**, İstanbul, Eylül 2003, s. 52.

¹¹ Colin Thubron, **Journey Into Cyprus**, Middlesex, 1986, s. 217.

¹² **Mufassal Osmanlı Tarihi**, 6. Cilt, İstanbul, 1963, s. 3334.

¹³ Halil Fikret Alasya, **Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri**, Ankara, 1964, s. 112.

¹⁴ Harid Fedai, Müsevvid-zade Avukat Osman Cemal, **Adsız Kitap**, KKTC Millî Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yay.-35, Lefkoşa, 1997, s. 8; Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, C 1, Ankara, 1953, s. 401-402.

¹⁵ Esasında bu durum, İngiltere'nin Akdeniz'deki uzun vadeli stratejisinin bir parçası olarak, Mahan'ın da belirttiği üzere "barış zamanında, kati barış bir ülkeyi işgal ederek ya satın alarak

İngilizler bu parayı da Kıbrıs'tan toplayıp öderler.¹⁶ 17 Temmuz 1878 tarihinde İngilizlere ait 400 kişilik bir Hint Bölüğü Malta'dan Larnaka Limanı'na getirilir. İngiliz Hükümeti'nin adanın idaresini ele almasıyla beraber pek çok Yunan, İngilizlerin adanın yönetimini kısa bir zaman içinde Yunanlara devre-deceğini düşünür ve Rum Ortodoks Kilisesi İngiliz idaresine yazılı müracaatta bulunarak “Yunanistan'ı istiklaline kavuşturan İngiliz Hükümeti'nin Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak ettirmesini”¹⁷ talep ederler. Daha sonrasında ise Osmanlı İmparatorluğu'nun da Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle İngiltere adayı tek taraflı olarak ilhak ettiğini açıklar. Lozan Anlaşması'nın hemen sonrasında ise anlaşma hükümleri İngiltere tarafından 6 Ağustos 1924 tarihinde tasdik edilir.¹⁸ O güne kadar Türk tebaası olarak görülen Kıbrıslı Türklerden İngiliz uyruğuna geçmek ve adada kalmak veya Türk tâbiyetine sahip olarak adayı terk etmek ve Türkiye'ye göç etmek isteyenlere tanınan bu haklarla yaklaşık pek çok Kıbrıslı Türk de kayıklar, tekneler veya vapurla Türkiye'ye göç eder.¹⁹ 10 Mart 1925 tarihinde İngiliz Kralı V. George'un emriyle de Kıbrıs bir Taç Koloni (Crown Colony) haline gelir.

Neden Karakol ve Monarga Bölgesi

İngiltere ve Fransa'nın Kıbrıs adasında askerî güç konuşlandırmaya başlaması esasında rastgele seçilmiş bir karar sonucu değildir. 1878 yılından itibaren İngiltere'nin elinde olan Kıbrıs adasında İngiltere'nin Mağusa şehrini ve özellikle de Karakol bölgesini seçmesinin askerî anlamda pek çok sebebi bulunmaktadır. İngiltere Kıbrıs adasını ve özellikle de Karakol bölgesini Mısır ve Ortadoğu'da bulunan askerî gücüne yönelik bir ikmal ve lojistik merkezi haline getirir. Burada bir askerî hastane açmak suretiyle askerlerinin tedavile-rini yakın bir coğrafyada gerçekleştirir. Türk savaş esirlerini burada tutarak maliyet yanında Kıbrıs Türklerinin Anadolu heyecan ve heveslerini de kırmaya çabalar. Bölgeyi tam anlamıyla bir askerî üs haline dönüştürür. Kıbrıs adasını özellikle kereste ve su gibi lojistik malzemeler için üs olarak

---

ya da anlaşmayla” sahil noktalarındaki bazı seçilmiş bölgelere yerleşerek yapılan işgal uygulamasına da uyar. Alfred Thayer Mahan, **a.g.e.**, s. 44.

¹⁶ Salahi R.Sonyel, “İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerine Göre: Osmanlı Padişahı Abdülhamit 48 Saat İçinde Kıbrıs'ı İngilizlere Nasıl Kiraladı?”, **Belleten**, C XLII, S 165-168, Ankara, 1978, s. 741.

¹⁷ Rauf R. Denктаş, **Rauf Denктаş'ın Hatıraları**, C III, İstanbul, Mart 1997, s. 20.

¹⁸ Murat Sarıca, Erdoğan Teziç, Özer Eskiyurt, **Kıbrıs Sorunu**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., İstanbul, 1975, s. 7.

¹⁹ Haşmet Muzaffer Gürkan, **Bir Zamanlar Kıbrıs'ta**, Lefkoşa, 1996, s. 91.

değerlendirir. Lefke-Gemikonağı hattından başlayarak Lefkoşa'ya gelen demiryolunun Mağusa'da sona ermesi ve Monarga ile Karakol bölgelerinin demiryolu taşımacılığı ve denizden sevkiyat için çok yakın ve uygun olması da gerek malzeme gerekse personel taşımacılığı açısından bu bölgeyi avantajlı kılmaktadır. Monarga'daki Fransız kampının yapım inşaat faaliyetlerinin İngiliz istihkam birliği tarafından yapılması ve imkanların paylaşılması, Mağusa ve Limasol limanlarını askeri üs haline getirir. Bugün de olduğu üzere Kıbrıs adasının en büyük limanının Mağusa olması ve deniz taşımacılığı açısından bu limanın stratejik pozisyonu Monarga ve Karakol açısından da son derece önemli bir avantajdır. Almanlara ait denizaltıların Karpaz bölgesindeki Türk köylerinden su ve yiyecek yapmasının önüne geçme planlarının bulunması belki de en önemli sebepler arasındadır. 22 Mayıs 1916 tarihine kadar Ay Theodoros'da bulunan telgrafhane Osmanlı idaresindeyken bu tarihten sonra İngiltere'nin el koymasıyla haberleşme üstünlüğü el değiştirmiş ve askeri bölgeye çok yakın olan bu telgrafhane adanın dünyayla bağlantısını müttefikler adına yapar olmuştur.²⁰ Mağusa ve Karakol bölgesinin gözlerden uzak olması, Kıbrıs adasının Afrika'ya bakan tarafında bulunması, bölgenin doğal engel ve demografik yapısıyla özellikle denizden ve topçu ateşiyle gelecek tehlikelerden korunmuş olması, neredeyse tamamı bölgenin büyük bir kısmı tarım arazisi olmasına rağmen bir gecede kamulaştırılarak askeri üs haline getirilen Karakol bölgesine Rumların ve Türklerin girememesi nedeniyle istihbarata karşı koyma çabalarının en üst düzeyde olması, deniz savunmasının son derece güvenli ve kolay olması ve Anadolu'dan kalkacak Osmanlı hava gücünün bu noktaya kadar ulaşmasının o günün şartlarında son derece güç ve tehlikeli olması gibi sebepler Karakol bölgesini askeri lojistik üs olarak ortaya çıkartır. Bununla birlikte Osmanlı hava gücü özellikle 4. Uçak Bölüğü ve daha sonra teşkil edilen Deniz Uçak Bölüğü istihbarat ve keşif görevini en üst düzeyde yapmaya çalışacaktır. Karakol ve Monarga bölgelerinde faaliyet göstermekte olan Çanakkale savaş esirleri kampıyla Ermeni Doğu Lejyonu kampı Mondros Mütarekesi sonrasında da faaliyetlerine devam edecektir.

İstihbarat Faaliyetleri ve Kıbrıs

Savaş ilanının hemen ardından Akdeniz'de ortaya çıkmaya başlayan hareketlilik başta Adriyatik Denizi olmak üzere Adalar Denizi, Yunan Denizi ve

---

²⁰ Halil AYTEKİN, **Kıbrıs'ta Monarga (Boğaztepe) Ermeni Lejyonu Kampı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s. 61.

Akdeniz’de özellikle Fransa ve İngiltere’ye ait savaş filolarının rast geldikleri Osmanlı, Alman ve Avusturya bandıralı sivil ticaret gemilerinden “hidmat-askeriyeye kabiliyetli” olanları “esir-i harp” ilan ederek tevkif etmeye başlamalarıyla iyice artar.²¹ Bu durum Mondros sürecinde de artarak devam edecektir. Kıbrıs’ta ise İngiliz Yüksek Komiseri’nin görüşleri ve adanın doğal kaynaklarını çok iyi bilen bir yetkilinin tavsiyelerine uyarak Mağusa’nın 24 kilometre kuzeyinde deniz kıyısı olan,²² meskenin olmadığı²³, devlete ait, suyu bol olan ve yeni su kuyuları açma imkânının bulunduğu yeri seçen Fransız Albay Louis Romieu da 15 Kasım 1916 tarihinde²⁴ Fransa Savunma Bakanlığı tarafından alınan kampların açılması kararına paralel olarak çalışmalarını hızlandırır. Neredeyse bütün hayatı doğuda geçen ve doğu insanını çok iyi tanıyan Romieu tecrübelerini hayata geçirme fırsatını Kıbrıs’ta bulacaktır. Böylece Cebel Musa’dan gelenlerin kaldıkları birinci kamp olan Souédié ile ikinci kamp olan Monarga’nın kuruluş çalışmaları hızlandırılır. Monarga’da ilk etapta 2 taburun bulunması düşünülmektedir. Üçüncü kamp ise Suriyelilerin konuşlandırılacağı Nouveau Puit (Yenikuyu) kampıdır. Öte yandan Kıbrıs’ta öncelikle 50 çadırın kurulduğu bu kamp alanlarına²⁵ daha sonra barakalar inşa edilir ve bunlara müteakip günlerde 52 çadır daha eklenir.²⁶ Bu kamp ayrıca bütün lejyonun su kaynaklarının da bulunduğu bölgededir. Ancak Suriyelilerin de savaş eğitimi alarak savaşı öğrenmeleri gerektiğinden bunlar da daha sonra Monarga’daki kampa nakledilirler.²⁷ Esasında bu Suriyelilerin kaldıkları kamp Monarga’daki Ermenilerin askerî eğitim yaptıkları bölgeye sadece 1.400 metre uzaktadır. Fransızlar böylece bütün lejyonun taburlarını mümkün olduğunca aynı bölgenin içinde toplayarak oluşabilecek muhtemel riskleri de asgariye indirmeye çalışır. Bu bölgede kurulacak Ermeni askerî kampının²⁸ Karakol bölgesindeki İngiliz esir kampına son derece yakın olması²⁹ ve iki kamp arasındaki bölgenin Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla beraber askerî eğitim alanı olarak kullanılması Fransız ve İngilizlerin bu konuda da

²¹ BOA, DH. EUM. S.Şb.4. 9. 1333, D.6.59.

²² ATASE, K.2680, D.210, F.1-37, 1-63, 1-64, 1-65.

²³ ATASE, K.2680, D.210, F.1-59, 1-60, 1-61, 1-62.

²⁴ Fransa Savunma Bakanlığı (Minister de la Guerre) tarafından hazırlanan 3 Ekim 1917 tarihli rapor. **Fransa Dışişleri Bakanlığı Quai d’Orsay Arşivi**, Carton 4448, Dossier 8, October 1919, Legion d’Orient Dosyası.

²⁵ ATASE, K.2680, D.210, F.1-77.

²⁶ ATASE, K.2680, D.210, F.1-6.

²⁷ www.imprescriptible.fr/documents/heure

²⁸ ATASE, K.2680, D.210, F.1-37, 1-63, 1-64, 1-65.

²⁹ ATASE, K.2680, D.210, F.1-59, 1-60, 1-61, 1-62.

işbirliği içerisinde olduklarını göstermektedir. Fransa'ya Kıbrıs'taki askerî faaliyetlerle ilgili olarak bu konuda en büyük desteği ise Larnaka'daki Fransız konsolosu vermektedir.³⁰ Monarga ve Karakol bölgesinin adanın yüksek kıyı özelliğinin tersine alçak kıyı özelliklerine sahip olması ve kıyıya küçük tonajlı gemilerin çok rahat ve kolaylıkla yanaşım demir atabilmeleri, Kıbrıs Meşesi olarak adlandırılan Quercus Alnifolia cinsi ağaçlarla kaplı Monarga bölgesinin Beşparmaklara kadar sık ağaçlıklı bulunması askerî kamuflaj açısından da önemli bir durum olarak değerlendirilebilir. Bölgenin daha önce İngiltere tarafından askerî amaçla kullanılıyor olması, savaşın başlamasıyla birlikte denizden gelecek tehlikelere karşı sahil toplarıyla teçhiz edilmiş olması, Fransa ve İngiltere'ye ait kampların birbirini adeta kamufle eder durumda bulunması³¹ ve Fransa'nın Mondros Mütarekesi sonrasında Çukurova'ya göndereceği Fransız üniformalı Ermenilerle silahların deniz yoluyla Mağusa-Dörtüol güzergahından sevk edilecek olması³² bu bölgenin önemini ortaya koymaktadır. Kampların açılması Kıbrıslı Türkler tarafından da yakından takip edilmektedir.³³

Birinci Dünya Savaşı sürecinde Kıbrıs adası fiili olarak savaşın içinde olmamakla birlikte Doğu Akdeniz eksenli olarak ortaya çıkan özellikle istihbarat, istihbarata karşı koyma, espionaj faaliyetleri yanında Mağusa'da açılan savaş esir kampı ve hemen ardından Fransa tarafından açılan Ermenilere yönelik Ermeni Doğu Lejyonu Kampı ile tam da savaşın orta yerinde yer alır. Bu süreçte adanın savaşa yönelik en büyük lojistik desteği ise İngiltere ve müttefiklerine yönelik katır ve katırcı teminidir. Savaş döneminde İngiltere'nin temininde en çok zorlandığı şeyler arasında gelen katırlar ise başta Kıbrıs olmak üzere çeşitli farklı coğrafyalardan bulunabilmektedir. 1916 yılı itibarıyla Mağusa'da bu katırlar ve onları idare edecek katırcılarla ilgili olarak Kraliyet Ordu Hizmet Birliği (Royal Army Labour/Service Corps/ASC) tarafından Yunanistan'da savaşmakta olan İngiliz birliklerine katır bulabilmek

³⁰ Fransa'nın Ortadoğu Komutanlığı tarafından hazırlanan 8 Kasım 1919 tarihinde General Dufieux'ye gönderilen 302-A4/R sayılı rapor. **Fransa Dışişleri Bakanlığı Quai d'Orsay Arşivi**, Carton 442, Dossier 5, General Hamelin Ekim 1918-Kasım 1919 Dosyası.

³¹ Halil Aytekin, **a.g.e.**, s. 61.

³² **ATASE**, K.531, D.2075, F.4.

³³ 1911 Kufez (Çamlıca) doğumlu Mustafa Mulla Mehmet'ten aktaran Salın Aktuğ ve Kemal Yavuz, **KTMA.**, TK.060.1949.

amacıyla Makedonya Katırcı Birliği/Macedonia Mule Corps adıyla bir merkez de faaliyete geçer.³⁴

İngiltere her iki dünya savaşı sırasında da adadan askerî bağlamda en üst düzeyde istifade etmenin yollarını araştırmışlardır. Örneğin adada kurulan Çanakkale Savaş Esiri Kampı, Fransa için lojistik destek sağlanan Monarga bölgesindeki Ermeni Doğu Lejyonu (Legion d'Orient) Kampı, yaklaşık 49 ayrı noktada açılan istihbarat istasyonları, Kıbrıs merkezli olarak yürütülmekte olan istihbarat, keşif faaliyetleri, ayrıca İkinci Dünya Savaşı sırasında Kıbrıslı Türklerin ve Rumların katırcı olarak askere yazılmaları, adanın lojistik ikmal üssü olarak kullanılması bunlar arasındadır. Bu dönemde İngiltere'nin Kıbrıs adasındaki en önemli savaş bürosu ise Mağusa'daki Savoy Otel olacaktır. Çanakkale savaş esirlerinin adaya getirilmesinden ada içerisindeki çeşitli istihbarat çalışmalarına kadar pek çok faaliyet Savoy Otel üzerinden yürütülür. Aynı otel özellikle İkinci Dünya Savaşı sürecinde de aşağı yukarı aynı işlevle faaliyetlerine devam eder. Ortaya çıkan bu yeni durumun ardından özellikle Lefke civarında bulunan madenlerde ve CMC (Cyprus Mining Cooperation/Kıbrıs Madencilik Kooperatifi)'de çalışan başta Avusturyalılar ve Almanlar olmak üzere yabancı çalışanlar işten ayrılmaya zorlanırlar.³⁵ Ardından Osmanlı uyruğunda olanlar da kaza komiserliğine giderek izinsiz olarak adadan ayrılmayacaklarına ve İngiltere'nin düşmanlarıyla herhangi bir "ihanet" anlaşmasına girmeyecekleri yönünde imza atarlar. Daha sonraki süreç ise İngiliz istihbarat örgütleriyle Kıbrıs Valisi arasında yaşanan gerginliklere sahne olacaktır. Sıkıyönetim uygulanması konusunda askerî idareyle ters düşen İngiliz Yüksek Komiseri Sir John Eugene Clauson'ın özellikle Avusturya-Macaristan ve Alman İmparatorluğu vatandaşlarına karşı son derece "müşfik" davrandığı, bütün ikaz ve uyarılara rağmen bunları enterne etmediği ve adada serbestçe dolaşmalarına izin verdiği yönünde sert tepkiler söz konusudur. Bu

³⁴ Geri hizmette görev yapmak üzere planlanan bu birliklerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. John Starling ve Ivor Lee, **No Labour No Battle; Military Labour during the First World War**, The History Press, Londra, 2014.

³⁵ Esasında bu İngiltere tarafından farklı sebeplerle uygulamaya sokulan ve daha sonraki süreçte Kıbrıslı Türklerle Kıbrıslı Rumları da zorlayacak olan bir tedbir anlayışıdır. Örneğin İkinci Dünya Savaşı sürecinde savaşın gittikçe şiddetlenmesiyle birlikte personel bulmakta zorlanan İngiltere adada yaşayan insanları savaşa zorlayabilmek ve onları "Katırcı" olarak asker yazabilmek için böyle bir ekonomik tedbire de başvurur ve CMC tesislerini savaşı bahane ederek kapatır. Savaş ekonomisi, hayat pahalılığı ve ekonomik kriz altında bulunan insanların asker yazılmaktan başka artık bir seçenekleri böylece kalmamış olur. İngiliz ordusunda görev yapan katırcılarla ilgili olarak bkz. Ulvi Keser, **İngiliz Ordusunda Katırcılar**, IQ Yay., İstanbul, 2007; Andrekos Varnava, **a.g.e.**, s. 355.

gerginlik ve zıtlık neredeyse Clauson'un görev bitimine kadar devam eder. Örneğin Clauson adada görev yapan 760 zaptiyeden 420 kişilik bir kısmı Kıbrıslı Türklerden oluşurken onlara yönelik olarak son derece pembe bir tablo çizer, görevlerini büyük bir sadakat ve aşkla yerine getirdiklerini, çok fedakârca çalışmalarda bulduklarını, her rütbeden görevlinin gerek istihbarat, gerekse donanma ve İngiliz ordusu personeline elinden gelen her türlü desteği verdiğini, yaklaşık 5.000 Kıbrıslı Türk'ün katırcı olarak askere yazıldığını, telli telsiz haberleşme, devriye hizmetleri, ordu için katır ve eşek satın alınması gibi pek çok faaliyette çok önemli görevler üstlendiklerini belirtir. Oysa gerçek hiç de böyle değildir ve askerî yetkililer de Clauson gibi düşünmemektedirler.³⁶

Kıbrıs adası her ne kadar savaşın dışındaymış gibi görünse de gelişen olaylar bu Akdeniz adasını bir anda savaşın tam da orta yerine getirecektir. Savaşın devam ettiği dönem boyunca Kıbrıs adası bir yanda ağırlıklı olarak İngiltere olmak üzere müttefikleri Fransa ve İtalya'yla Almanya ve Osmanlı Devleti arasında psikolojik savaş alanı haline gelecek, özellikle istihbarat ve istihbarata karşı koyma girişimleri en üst düzeyde ve soluksuz devam edecektir. Örneğin 26 Aralık 1915 günü Larnaka'da belediyeye ait mezbahada görevli olan Mustafa Hacı İzzet isimli bir Türk sabahın erken saatlerinde mezbahanın kapısını açtığında karşısında uzun boylu, kocaman bıyıkları olan ve ellerinde de birer tabanca bulunan siyahlar giyinmiş 3 kişiyle karşılaşır.³⁷ Bu manzara aslında o tarihten sonra adadaki İngiliz yönetimi kadar Akdeniz ve Ortadoğu coğrafyasında görevli İngiliz askerî yönetimini ve özellikle İngiliz istihbaratını harekete geçirecek ve konuya daha hassas yaklaşımlarını sağlayacak bir husus olur. Mezbahaya giren kişiler Mustafa Hacı İzzet'e buranın bir benzin istasyonu/deposu olup olmadığını sorarlar. Yaşanılan bu durum dönemin Kıbrıs Genel Valisi Sir John Eugene Clauson, adadaki polis teşkilatı ve Ortadoğu Genel Komutanı Amiral Sir R.H. Peirse arasında da tartışma konusu olur. Özellikle polis kumandanı Mustafa Hacı İzzet'in yaşadıklarına inanmak istemez ve bütün bunların hayal mahsulü şeyler olduğunu belirtir.³⁸ İngiliz Yüksek Komiseri Sir Clauson'un adaya Mısır'a paralel olarak sıkıyönetim

³⁶ Sevin Toluner, **Kıbrıs Uyuşmazlığı Ve Uluslararası Hukuk**, İstanbul, 1977, s. 55; Ayrıca Bkz. Ahmet C. Gazioğlu, **Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)**, Lefkoşa, 1994, s. 246; Rustem K. And Brother, **North Cyprus Almanack**, Londra, 1987, s. 12.

³⁷ Andrekos Varnava, "British Military Intelligence in Cyprus during the Great War", **War in History**, 19 (3), Temmuz 2012, C 19, S 3, s.353-378.

³⁸ Andrekos Varnava, **a.g.e.**, s. 353.

uygulaması getirme konusunda gönülsüz davranması ortamı bir ölçüde germekle birlikte daha sonraki süreçte İngilizler açısından kaçınılmaz olarak askerî güvenlik tedbirlerinin artırılması söz konusu olacaktır.

İngiltere'nin MI5 güvenlik örgütlenmesi yanında sadece Doğu Akdeniz coğrafyasına yönelik olarak teşkil edilen Doğu Akdeniz Özel İstihbarat Bürosu³⁹ (EMSIB) ise Mısır kaynaklı olarak ortaya çıkan istihbarat zafiyeti, bilgi sızmaları ve istihbarat kaçağının Kıbrıs adası vasıtasıyla Almanlara ve Osmanlıya gittiği inancındadırlar.⁴⁰ EMSIB bu bölgedeki intelijans görevini neredeyse İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar neredeyse aynı misyonla devam ettirecektir ve Kıbrıs'ta komuta kontrol merkezi Mağusa'daki Savoy Otelı olacaktır. İngilizlerin bu şekilde düşünmelerindeki en büyük etken ise bazı Kıbrıslı Rumlarla Kıbrıs Türklerinin İngilizlere istenildiği ölçüde sadık davranmamasıdır. Bu durum İngiltere'nin savaş bitene kadar en çok başını ağrıttacak hususlar arasındadır. İngiliz istihbarat teşkilatı bu noktada Kıbrıs'taki yönetimi ihmalkârlık ve umursamazlıkla suçlamakta ve adanın Mısır gibi bir hale gelmesini talep etmektedir. İngiliz yönetiminde uygulamaya dönük bu çatlak her ne kadar sıkıyönetim uygulaması başlatılsa da savaş sonrasında da devam eder. Bununla birlikte bu konuda çok sert tedbirler alan, jurnalciler tahsis eden, insanları takip eden ve ettiren adadaki İngiliz yönetimi bunun sonucu olarak pek çok Kıbrıslı Türk'ü Anadolu'ya bilgi kaçırmak, bilgi sızdırmak, daha sonraki süreçte İngilizlerin elinde esir olarak tutulan Türk savaş esirlerini kurtarmaya çalışmak gibi sebeplerle pek çok Kıbrıs Türk'ünü Girne kalesinde zindanlara atar ve yıldırma politikası sürdürür.

İngilizlerin Doğu Akdeniz Özel İstihbarat Bürosu tarafından Temmuz 1916 tarihinde hazırlanan bir rapora göre adada 32 düşman yanlısı bulunmaktadır ve İngiliz Yüksek Komiseri Sir Clauson da bunların düşmana yardım ve yataklık yaptıkları, ilgi gösterdikleri ve/veya sempatiyle yaklaştıkları

³⁹ Bu birim öncelikle Anadolu ve Suriye coğrafyasında düşmanla ilgili istihbarat toplamak ve özellikle düşman istihbarat unsurlarının Kıbrıs'a çıkmalarını önlemek, bunlara karşı espionaj ve istihbarata karşı koymak faaliyetlerini yönetmek üzere A ve B üniteleri olarak da görev yapmaktadır. A çalışması olarak nitelendirilenler Anadolu ve Suriye'de "düşman hakkında bilgi elde edilmesi", B çalışması olarak nitelendirilenler de "Kıbrıs'ın ajanlara karşı ve onların karaya çıkış yerlerinin korunulması" esasları olarak düzenlenmiş durumdadır. Eastern Mediterranean Special Intelligence Bureau (EMSIB). Antigone Heraclidou, a.g.m., s. 197. Ayrıca Bkz. Tabitha Morgan, **Sweet and Bitter Island: A History of the British in Cyprus**, I. B. Tauris Publications, New York, 2010, s. 132-133.

⁴⁰ Andrekos Varnava, a.g.e., s. 354.

konusunda geniş bir rapor hazırlamıştır.⁴¹ İngilizler adada istihbarat çalışması yaparken öyle bir noktaya gelirler ki uçan kuştan nem kapmaya başlamışlardır. Balıkçılardan sıradan insanlara, fenerciden tarladaki köylüye kadar herkes potansiyel suçlu gibi görünmeye başlar İngilizlere. Almanlara ve Osmanlı istihbarat görevlilerine bilgi ulaştırılmasını engellemek, özellikle Mağusa-Karpaz hattında alınan bütün tedbirlere rağmen sahile çıkan gemilere yiyecek ve yakıt temin edilmesini önlemek için her türlü baskı ve tedbir alınır. Örneğin Sir Clauson yaptırdığı bir çalışmayla Almanların U adı verilen denizaltılarına yakıt temin edildiğini belirleyerek 25 Kasım 1915 günü yeni bir çalışma başlatır ve Ağustos'ta 1395 kasa/bidon, Eylül ayında 2203 ve Ekim ayında da 13.500 bidon yakıtın Mısır'dan Kıbrıs'a getirildiğini görür ve aradaki bu kadar büyük farkın şüphesiz nereye gittiğini de bilir.⁴² Gümrük yetkilileri her ne kadar bunların daha önceden verilen permi/müsaade ile yapıldığını, adada bu kadar yakıt kullanılmadığını belirtse de bu pek de inandırıcı olmaz ve hemen aynı gün 10 yabancıyı Mağusa yakınlarında bir denizaltıdan karaya çıkıktıkları, varilleri muhtemelen yakıtla doldurdukları ve daha sonra da geldikleri gibi gittikleri yönünde pek çok kişiden rapor alınca adadaki bütün yakıt istasyonları ve depolarını Mağusa, Larnaka ve Girne'de kıyıya çok yakın noktalara taşıtır ve böylece onları hem koruma ve hem de bu tür kaçakçılık faaliyetlerini engelleme düşüncesine kapılır.⁴³ Örneğin İngiliz Yüksek Komiseri Clauson da bu konuyla yakından ilgilenmektedir ve Mısır'daki Vacuum Petrol Şirketi tarafından adaya sevk edilen petrolün bazen %40 gibi ciddi oranlarda eksik olarak gelmesinin sebebini de Akdeniz'deki Alman denizaltılarına akaryakıt desteği sağlamaları için Kıbrıslı gümrük memurlarına rüşvet verilmesiyle mümkün olduğu inancındadır.⁴⁴ Oysa bu faaliyete katılanlar sadece Kıbrıs Türkleri değildir ve Suriyeli bazı Müslümanlar da istihbarat almak için uğraşmaktadırlar. Buraya hemen eklenmesi gereken bir başka önemli nokta ise Ali

---

⁴¹Bununla birlikte İngilizlerin özellikle savaş sürecinde adaya akın eden ve farklı diller bilen Levantenlerden jurnalci, ajan ve muhbir olarak faydalanma düşüncesi EMSIB Atina bürosuna gelen "...Mounichia mineralleri araştırılmaz çünkü yaban domuzu vücuda kaşıntı yapıyor. Komutanla buluşup konuştum. Bakire Meryem'e iltifat ediyor..." gibi anlamsız mesajlar ve hayalperest yaklaşımlarla hüsrana uğrayacaktır. Tabitha Morgan, **a.g.e.**, s. 133. Ayrıca Bkz. Andrekos Varnava, **a.g.e.**, s. 362.

⁴² Ali Hüseyin Babaliki'nin kendisiyle aynı adı taşıyan ve halen Gazi Mağusa'da ticaretle uğraşan torunu Ali Babaliki ile 22 Mayıs 2002 tarihinde yapılan görüşme. Ayrıca bkz. Andrekos Varnava, **a.g.e.**, s. 363-364. Erol Akcan, **Ag Eirini'den Akdeniz'e Yolculuk**, Ateş Matbaacılık AŞ, Lefkoşa, Temmuz 2012, s. 244-245; Tabitha Morgan, **a.g.e.**, s. 137.

⁴³ Andrekos Varnava, **a.g.e.**, s. 363-364.

⁴⁴ Tabitha Morgan, **a.g.e.**, s. 137.

Babaliki'nin esir kampındaki Türk savaş esirlerine yardım ve yataklık etmeye çalışması yanında ayrıca Kıbrıs Türkleri arasında para toplayarak söz konusu gemiler için yakıt alması veya yakıt temin etmesi de söz konusudur ve bu yüzden Ali Babaliki kelimenin tam anlamıyla İngiliz idaresinin kara listesindedir.⁴⁵ Öte yandan Türk arşivlerinde Kıbrıs'ta esir düşerek şehit olduğu belirtilen tek bir kişiden söz edilmektedir. Bu kişi 1921 yılının Temmuz ayında şehit düştüğü belirtilen Yüzbaşı Sudi Efendi'dir.⁴⁶ Makineci olarak görev yaptığı söylenen Yüzbaşı Sudi Efendi'nin muhtemelen Deniz Kuvvetleri'nde görevli olduğu düşünülebilir. İstanbul Beşiktaş'ta bulunan Deniz Müzesi'nden alınan bilgiye göre Yüzbaşı Sudi Efendi gizli bir görevle ilgili olarak Karadeniz'de tebdili kıyafet içerisinde kendisinden istenilen vazifeyi yerine getirmeye çalışırken bölgede faaliyette bulunan Rumlar ve Yunanlar tarafından tanınır ve derhal İngiliz askerî yetkililerine jurnallenir. İlginç olan nokta ise Karadeniz'de tutuklanan Sudi Efendinin hangi sebeple Kıbrıs adasına gönderildiğinin belli olmaması ve bu durumun bugüne kadar ortaya çıkartılmamış olmasıdır. Türk kayıtlarında yukarıda sözü edilen yüzbaşı dışında rütbeli hiç kimsenin ismine ayrıca rastlanmamıştır. Çoğunlukla Çanakkale olmak üzere çeşitli cep-helerden getirilen Türk savaş esirlerinin yanı sıra bu kampta ayrıca 4. Ordu Komutanlığı'nca Kıbrıs adasında cereyan eden askerî faaliyetleri ve adanın son halini görüp bilgi toplamak üzere kayıklarla Taşucu'dan adaya gönderilen ve yakalanarak diğer esirlerin yanına konulan 3 asker de vardır.⁴⁷ Bu üç denizci askerin kimlikleri ise ne yazık ki bilinmemektedir. Bu 3 denizci Türk esirle ilgili olarak 4 Haziran 1917 tarihinde şifre mesajla Başkomutanlık Vekâlet'ine gönderilen mesajda "...Üç ay evvel gönderilen üç kişiden ibaret bulunan kayıkçılarımızın yakalanarak bugün adada esirler arasında buldukları ve elde edilen malumatın uçaklar vasıtasıyla icra kılınan ve evvelce makamı devletlerine bildirilmiş olan keşif faaliyetlerinin doğruluğu kesindir..."⁴⁸ denilmektedir.

Esir kampı komutanınca esirlere yardım ettiği düşüncesiyle mahkemeye verilip tutuklanan ve daha sonra hâkim önüne çıkartılan ve mahkemede kamp komutanı İngiliz subaya "Sen ahmak olduğun kadar gerçekten çok da budalasınsın." demek cesaretini gösteren ve bu cesareti hâkim tarafından

⁴⁵ Adı geçen görüşme. Ayrıca bkz. Andrekos Varnava, **a.g.e.**, s. 363-364.

⁴⁶ **Millî Savunma Bakanlığı Arşivi**, Dodurga, Ankara.

⁴⁷ Hava Kuvvetleri Komutanlığı, **Türk Havacılık Tarihi**, II. Cilt, II. Kitap, Eskişehir, 1951, s. 185.

⁴⁸ Hava Kuvvetleri Komutanlığı, **a.g.e.**, s. 185.

ödüllendirilerek serbest bırakılan, kamp komutanının sürekli olarak görevden alınmasını ve o bölgeden uzaklaştırılmasını istediği Türk fenerci serbest bırakıldıktan sonra ölünceye kadar Mağusa'daki fenerde görevine devam eder. Esasında İngiliz ve Fransız askerî kampları açısından büyük tehdit oluşturan bu fenercinin faaliyetleri muhtemeldir ki Osmanlı istihbaratı tarafından yönlendirilmektedir. İngiliz ve Fransızlara ait kampların yakınlarında, kurulan dinleme ve keşif istasyonları civarında ateş ve lamba yakılması, denizden gelecek muhtemel gelişmelere karşı koymak üzere silah yerleştirilen bu bölgelerde Kıbrıslı Türk balıkçıların yasak olmasına rağmen denize açılmaları ve tam da istasyonların karşısında gezinmeleri şüphesiz rastlantı değildir.⁴⁹ Kamp yakınlarında dolaşmanın yasak olduğu, kamp civarında tekneyle gezmenin, tekneyle bu bölgede sahile çıkmanın yasaklandığı, fotoğraf çekmenin ve fotoğraf malzemesi bulundurmanın İngiliz askerleri dâhil herkes için sıkı yönetim uygulamaları arasında olduğu bölgede en hassas yasaklamalardan bir tanesi de içki satışı ve içki içilmesiyle ilgilidir.

Bir yandan istihbarat yaparken, öte yandan istihbarata karşı koyma ve tam anlamıyla bilgi kirliliği yaratma gayreti içindeki özellikle İngilizlerin bu durumu zaman zaman çılgınlık seviyesine kadar ulaşacaktır ve sonuçta sosyal hayatı da iyiden iyiye çekilmez hale getiren kısıtlamalar ve yasaklamalar söz konusu olacaktır. Böylece örneğin *“posta dışında herhangi bir şekilde mektup veya belge gönderilmesi veya alınması, özellikle askerî konuları ilgilendiren hususlarda bilgi toplanması, makul bir açıklaması olmadan askerî konularla ilgili herhangi bir kayıt, belge veya malzemeye sahip olunması, düşman ajanlarıyla, savaş esirleriyle müsaade edilen yollar haricinde irtibata geçilmesi, mesaj göndermeye veya almaya yarayacak herhangi bir donanıma sahip olunması, askerî personelin, askerî görevli ve yetkililerin savaşla ilgili çalışmalarını sekteye uğratabilecek şekilde onlara müdahalede bulunulması, makul bir sebep bulunmadan herhangi bir askerî tesis veya kuruluşu yakınlarında bulunulması, ayrıca yukarıda bahsedilen maddelerden herhangi birisiyle ilgili olarak bunları yapmaya çalışmak, bunlara iştirak etmek, buna yönelik hazırlık yapmak, bunlara yönelik eğilim sahibi olmak ve niyet etmek”*⁵⁰ sıkıyönetim çerçevesinde suç olarak değerlendirilir. İngilizlerin adada tesis ettikleri Çanakkale savaş esirleri kampının faaliyete geçmesinin hemen ardından Osmanlı istihbarat servisleri tarafından Alman sefareti kanalıyla alınan bir bilgiye göre

⁴⁹ Andrekos Varnava, **a.g.e.**, s. 362.

⁵⁰ Andrekos Varnava, **a.g.e.**, s. 373.

İngilizler bütün Akdeniz bölgesini kontrol altında tutabilmek amacıyla Kıbrıs adasında “bir propaganda mektebi” açma girişimlerine başlamış ve konuyla ilgili olarak adaya “yüzlerce talebe sevk etmiş” ve bunlara “esasat-ı diniye üzerine telkinde bulunduktan sonra hükümet-i Osmaniye aleyhinde isyan çıkartmak üzere Anadolu ve Suriye’ye gönderilecekleri”⁵¹ öğrenilmiştir. 15 Kasım 1916 tarihinde Başbakan Briand’ın direktifleriyle⁵² daha önce Mısır’da kurulan⁵³ Doğu Lejyonu bu sonuçla tesis edilir.⁵⁴ Oluşturulan bu hava gücünün Kıbrıs adasında karşılaştığı manzara ise çok farklı olacaktır çünkü özellikle Aralık 1915-Mart 1916 sürecinde Doğu Akdeniz ve Kıbrıs adasıyla ilgili olarak istihbarat çalışmalarına hız veren, adada yaşayan Rumlardan da Kıbrıslı Türklerden de şüphelenmeye başlayan, onları potansiyel suçlu veya İngiltere düşmanlarına yardım ve yataklık edenler olarak değerlendirmeye başlayan İngiltere Fransa’nın da devreye girmesinin ardından istihbarat çalışmalarına İtalya’yı da dahil eder ve ada çevresindeki istihbarat, keşif ve kontrol çalışmalarını neredeyse bırakıp bütün sorumluluğu Fransa’ya yükler.⁵⁵ Bunda muhtemelen Fransa’nın adada Ermenilerden oluşan Doğu Lejyonu (Lergion D’Orient) için bir askerî üs ve eğitim kampı açmasının da büyük etkisi bulunmaktadır. Sonuç olarak İngiltere adanın keşif ve istihbarat eksiklerini Fransa’nın üstüne adeta yıkmış görünmektedir. Bu tarihten itibaren Fransız ve İngiliz istihbarat faaliyetleri birlikte ve gayet uyum içinde çalışmalara devam eder ve her iki ülke savaşın kendileri açısından başarılı ve zaferle sonuçlanacak bir şekilde devam edebilmesi için de gerek elektronik gerekse insan kaynaklarını kullanarak istihbarat yapmaya devam ederler.⁵⁶ Kıbrıs adası böylece tam anlamıyla bir istihbarat üssü haline gelir. Bununla birlikte İngiltere’nin pek de güvenmediği ve sadakatlerine kuşkuyla baktığı Kıbrıs Türkleri, Almanlara ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’na bağlı “U-boat” denilen ve genellikle grup halinde dolaştıklarından “kurt sürüsü” olarak da adlandırılan denizaltılar ve keşif uçakları ve son olarak askerî makamlarla sıradan insanlar arasındaki iletişim kopuklukları gibi sorunlar nedeniyle istenilen düzeyde başarılı olunduğu ise söylenemez.

⁵¹ BOA, DH. EUM. S. Şb. 5.9.1335. D-81-30.

⁵² Yahya Akyüz, **a.g.e.**, s. 180.

⁵³ Sadi Koçaş, **Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri**, Ankara, 1967, s. 237. Ayrıca Bkz. Kasım Ener, **Çukurova Kurtuluş Savaşı’nda Adana Cephesi**, Ankara, 1996, s. 4.

⁵⁴ Genelkurmay Başkanlığı, **Türk İstiklal Harbi**, IV. Cilt, Güney Cephesi, Ankara, 1966, s. 46. Ayrıca Bkz. Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi-I**, İstanbul, 1991, s. 99.

⁵⁵ Andrekos Varnava, **a.g.e.**, s. 358.

⁵⁶ Andrekos Varnava, **a.g.e.**, s. 355.

Bu arada Doğu Akdeniz Özel İstihbarat Bürosu Komutanı General G.M.W. MacDonogh ise 6 Mart 1916 günü Kıbrıs Valisi Sir John Eugene Clauson'a gönderdiği telgrafla Kıbrıslı ajanların "işe yaramaz"⁵⁷ olduklarından şikayet eder. Fransızlarla işbirliği konusunda elinden geleni yapan ve Kıbrıs'ta bir istihbarat merkeziyle bir askerî kışla kurmalarına müsaade eden Kıbrıs Valisi olup bitenleri bilmekle birlikte fazla da bir şey yapamayacaktır. Aynı ay içinde Kıbrıs'la ilgili çok önemli bir gelişme ise Fransız ve İngiliz amiralleri yanında İtalyan temsilcileri ve her üç ülkenin istihbarat sorumlusu subayların güçlerini birleştirmek ve kuvvetlerini daha akıllıca ve tek elden yönetmek üzere müşterek bir organizasyona girmesi ve özellikle Doğu Akdeniz havzasında istihbarata karşı koyma konusunda müşterek hareket etme kararı alınmasıdır.⁵⁸ Bunun bir sonucu olarak da Doğu Akdeniz bölgesini tamamen kontrol altına alacak şekilde 1917 yılına kadar 15, 1918'e kadar da 40 haberleşme ve istihbarat merkezi devreye girer.⁵⁹ Hemen ardından Larnaka'da açılan 4 antenli dinleme ve keşif istasyonunun da devreye girmesiyle İngiliz ve Fransızlar yakaladıkları sinyalleri takip ederek hangi "düşman" uçağı veya gemisinin nerede ve hangi yönde seyir halinde olduğunu tespit edebilmektedir ki bu da savaş sürecinde onlara müthiş bir avantaj sağlamaktadır. Bu dönemde İngiliz donanmasının Ruad adası ve Mısır'daki askerî karargâhla haberleşmesini sağlayan Mağusa'da bir telgraf istasyonu, çok özel istihbarat çalışmaları için kullanılan Larnaka'da İngiliz ordusuna ait bir telgraf istasyonu ve Fransız donanmasına ait olmak üzere Limasol'da bir telgraf istasyonu bulunmaktadır.⁶⁰ Özellikle İngiltere bu konuda o kadar hassas ve ince düşünmektedir ki Doğu Akdeniz Özel İstihbarat Bürosu temsilcisi Binbaşı Rhys Samson tarafından Mezopotamya arkeolojisi üzerine çalışan arkeolog Leonard Woolly⁶¹ Fransızlarla işbirliği yapmak ve birlikte çalışmak üzere Kıbrıs adasına gönderilir. Böylece Woolly Fransız donanmasında görevli istihbaratçılarla birlikte

---

⁵⁷ Andrekos Varnava, **a.g.e.**, s. 358.

⁵⁸ Andrekos Varnava, **a.g.e.**, s. 358.

⁵⁹ Andrekos Varnava, **a.g.e.**, s. 361.

⁶⁰ Andrekos Varnava, **a.g.e.**, s. 361.

⁶¹ İngiliz arkeolog Sir Charles Leonard Woolly (17 Nisan 1880-20 Şubat 1960) **Bronz Çağ Kıbrıs Testiciliği/The Cypriot Bronze Age Pottery** kitabının da yazarıdır. Bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte savaşın orta yerinde ve bu kadar yoğun askerî faaliyetlerin yaşandığı adada büyük yetkilerle donatılmış ve kendi bilimsel çalışmaları yerine askerî istihbarat üzerine çalışması yönünde görevlendirilmiş bir arkeologun Kıbrıs tarihine yönelik nasıl çalışmalar yaptığı bu açıdan da irdelenmelidir. İlginçtir ki Woolly'nin Hitit uygarlığına ait 1912-1914 ve 1919 yıllarında Karkamış kenti kazıları sırasında en büyük yardımcısı ve işbirlikçisi Arabistanlı Lawrence olarak da bilinen İngiliz casusu E. T. Lawrence'dır.

özellikle Kilikya (Çukurova)-Kuzey Suriye hattında toplanacak istihbaratla yeni bir espionaj hattı oluşturacak ve İskenderiye-Kilikya hattında özellikle Alman denizaltılarına karşı bir istihbarat ağı geliştirecektir. Yanına Yüzbaşı Lewen Weldon'u alan Woolly kendisine ilk etapta tahsis edilen 5 römorkörle Kıbrıs açıklarını kontrol altına almak, böylece Filistin ve Güney Suriye hattını Port Said, Kuzey Suriye ve Kilikya hattını da Kıbrıs yoluyla kapatmak niyetindedir.

Bu durum savaş sonrası dönemde de İskenderun Limanı'ndan çizilecek bir hatla Doğu Akdeniz'de tam da Kıbrıs adasından geçen ve Mağusa'yı ortalayarak ve Akdeniz'in güneyinde Mısır'ın Port Said ve İskenderiye şehirlerine gelen stratejik hattı teşkil etmektedir ve savaşın sonuna kadar bu güzergah her türlü askerî faaliyete ev sahipliği yapmıştır. Port Said limanını dünyanın dört bir yanından topladığı Ermenileri kısa bir eğitimden geçirmek, sağlık kontrollerini yapmak ve Kıbrıs'a sevk etmek için kullanan Fransa⁶² yanında bu liman İngiltere açısından da son derece stratejik bir noktadır. 10 Aralık 1918 itibarıyla Ermeni Lejyonu'nun kadrosunda 63 subay (54 mevcut), 4912 er (4298 mevcut) ve 750 Suriyeli Ermeni vardır. Kadroda görünen ancak mevcutta bulunmayanlar ise Kıbrıs'taki Ermeni kampında eğitimde bulunanlardır.⁶³ Öte yandan İngiliz istihbarat birimi EMSIB tarafından Kıbrıs ekseni olarak yürütülen istihbarat ve istihbarata karşı koyma girişimleri sırasında Mağusa-Mısır hattında ticaret yapan ve 10'u Mısır'la ticaret yapma müsaadesi ve ruhsatına sahip tekne yanında Ruad adasında demir atmış 33 tekne de⁶⁴ aynı şekilde yakından takip edilmektedir. İngilizler bir yandan bölgede ticari faaliyetlerin mümkün olduğunca kesintiye uğramadan devam etmesini isterken, öte yandan istihbarat konusunda da açık vermeme düşüncesindedirler.

Kıbrıs'ta Mağusa bölgesi ise İngiltere'nin askerî üssü, çoğunluğu Çanak-kale olmak üzere çeşitli cephelerden getirilen Türk savaş esirlerinin tutulduğu Karakol bölgesindeki esir kampı ve Monarga (Dokuzevler)'da tesis edilen

⁶² Andrekos Varnava söz konusu bu Ermenilerin Kıbrıs'a getirilmeleri konusunda "SA 1/1068 1916, Sayfa 44, Francis Baxendale, District Commissioner of Famagusta to the Chief Secretary, 11 March 1917" belgesine dayalı olarak Fransız değil İngiliz gemilerinin kullanıldığını ve İngilizlerin sadece arazi tahsisi değil, ayrıca gemilerini de bu iş için seferber ettiğini belirtmektedir; "The British not only provided their territory for this Project (Ermeni Doğu Lejyonu), but they also shipped Armenians to the camp from Mesopotamia and Egypt." Andrekos Varnava, *a.g.e.*, s. 358.

⁶³ *ATASE*, K. 2680, D.210, F.1-24.

⁶⁴ Tabitha Morgan, *a.g.e.*, s. 135.

Ermeni Doğu Lejyonu'na ait askerî kampa burası tam anlamıyla bir cadı kazanına dönüşmüş durumdadır. İngilizler ve Fransızlar ne yaparlarsa yapsınlar gerek Alman denizaltıcılar ve gerekse Osmanlı istihbarat görevlileri bir şekilde adaya çıkmakta, Kıbrıs Türklerinin yardımlarıyla malzeme, lojistik ve bilgi ihtiyacını karşılamakta ve dönmektedirler. Burada ilginç bir nokta ise Osmanlı-Alman işbirliğinin Kıbrıs adasında farklı şekillerde istihbarat bilgisine ulaşma çabalarıdır. Örneğin Kıbrıs'ta Akdeniz (Ayia İrini) köyünde bulunan ve yıllarca "Severi'nin Tütün Ambarları" olarak anılan tesisler Nasir isimli bir Yahudi'ye aittir ve söz konusu bu kişi bölgede papaz kıyafetiyle dolaşmakta ve Ayios Çiftliği'nde rençber olarak çalışmaktadır.⁶⁵ Bu Yahudi papaza işlerinde ise Akdeniz köyünden bazı Rumlarla Türkler ve Koruçam (Kormacit) köyünden Maronitler yardımcı olmaktadır. Bu Kıbrıslı Türklerden birisi de Baratalı Kardeşler olarak bilinen aileden Beyit'in konuşma özürülü oğlu Hasan'dır ve bu Yahudi'ye uzun yıllar hizmet etmiştir. İlginç olan nokta ise Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin hemen ardından Hasan'la birlikte Nasirisimli bu papazın da ortadan yok olması ve daha sonra her ikisinin de adaya özel görevle gönderilmiş Alman casusları olduklarının anlaşılmasıdır.⁶⁶ Ayios Çiftliği ile Sadrazam ailesine ait olan Kolya Çiftliği arasında kalan Şerissa Çiftliği'nde de bazı Yahudiler bulunmaktadır ve onlar da Alman istihbaratı için çalışan insanlardır ve savaşın bitmesiyle ortalıktan kaybolanlar arasında onlar da bulunmaktadır. Öte yandan adı geçen Hasan isimli Kıbrıslı Türk'ün akıbeti ise bugün itibarıyla bilinmemektedir ve örneğin Alman istihbaratı veya karşı istihbarat birimleri tarafından öldürülüp öldürülmediği konusunda da herhangi bir bilgi söz konusu değildir. Her iki çiftlikte çalışan bu Yahudiler istihbarat çalışmaları yanında Kolya Çiftliği ve Sadrazam ailesi vasıtasıyla Çanakkale savaş esirlerinin kurtarılması, esir kampından kaçan Türk savaş esirlerinin saklanması ve salimen Anadolu'ya geçmelerinin sağlanması konusunda da yardımcı olmuşlar, gerekli bilgi ve istihbaratın sağlanması, bu bilgilerin Alman istihbaratı tarafından Osmanlı istihbarat servislerine aktarılması sonrasında çeşitli kurtarma girişimi söz konusu olmuştur.⁶⁷

1916 Ekim ayından itibaren adaya Türk savaş esirlerinin getirilmeye başlanması ardından bir yandan Türk savaş esirlerinin kaçma teşebbüsleri

⁶⁵ Erol Akcan, **Ag Eirini'den Akdeniz'e Yolculuk**, Ateş Matbaacılık AŞ, Lefkoşa, Temmuz 2012, s. 244-245.

⁶⁶ Erol Akcan, **a.g.e.**, s. 244.

⁶⁷ Erol Akcan, **a.g.e.**, s. 245.

devam ederken, öte yandan Kıbrıs Türklerinin de bu esirleri kurtarma çalışmaları aralıksız devam etmektedir. 1917 Mayıs ayında adanın dört bir tarafını jurnalcilerle donatmış olan İngilizlerin Doğu Akdeniz Özel İstihbarat Bürosu EMSIB karargâhına gelen bir ihbar mektubunda Lefkoşa'daki bazı Türklerin Mağusa'daki esir kampı etrafında kazdıkları bir çukura kaçma planlarıyla ilgili bazı belgeler ve brendi şişeleri yerleştirdikleri kaydedilir.⁶⁸ İngiliz istihbarat elemanlarının çalışmaları sonrasında bu faaliyetleri yürüten ve söz konusu mektupları yazanların Mağusalı 4 Kıbrıslı Türk olduğu belirlenir ve bunlar derhal askerî mahkemede yargılanmaya başlanır. Mahkemede bütün bu olup bitenlerle ilgili faaliyetleri yürüten İngiliz ajanının davranışlarının ve açıklamalarının yetersiz kalması nedeniyle bu Kıbrıslı Türkler “gelecekteki hal ve hareketleri konusunda daha ihtiyatlı davranmaları konusunda yemin ettiriler”⁶⁹ serbest bırakılırlar. Bu karardan hiç hoşlanmayan kişi ise EMSIB Lefkoşa merkezinden sorumlu olan Yüzbaşı Scott olmuştur. Konuyla ilgili olarak EMSIB Mısır merkeze uzun bir rapor gönderen Yzb. Scott artık Kıbrıs adasında daha kapsamlı ve sıkı kuralların ve kontrollerin yapılması gerektiğini de vurgular. İngiliz Yüksek Komiseri Clauson ise mahkemenin bu kararından hiç de hoşlanmamış ve karara muhalefet ederek söz konusu Kıbrıslı Türklerden ikisini Girne Kalesi'nde hapse attırılmıştır.⁷⁰

İngiliz yöneticilerin istihbarat çalışmaları nedeniyle istim üzerinde bulunduğu ve jurnalcilerin kol gezdiği Kıbrıs adasında tam da bu dönemde İngiliz yetkililere ulaşan bir bilgiye göre Kenan Kardeşler bir kaçağa gizli bir mektup vermişlerdir.⁷¹ Bu jurnalcilerin iddiasına göre mektupta Lübnan'ın Sur kentinden Kıbrıs'a gelen Hristiyan mültecilerin isim listesi bulunmaktadır. İddiaya göre bu isim listesi Lübnan Valisi'ne gönderilmektedir ve vali de bu listeye dayanarak Hristiyan ailelerin bölgede yaşayan yakınlarını tehcir edecektir. Buna göre 9 Ağustos 1916 tarihinde Larnaka Polis Müdürü tarafından Kıbrıs Valiliğine gönderilen yazıda Hacı Halil, Hasan Kenan, Raşit Kenan, Sait Kenan, Mehmet Hasan ve İsmail Sadavi isimli şahısların yaşadıkları evleri

⁶⁸ Tabitha Morgan, *a.g.e.*, s. 134.

⁶⁹ Tabitha Morgan, *a.g.e.*, s. 135.

⁷⁰ Bu dönemde savaş esirlerine yardım ve yataklık ettikleri, onları kaçırmaya teşebbüste buldukları, İngiltere aleyhine casusluk girişimlerinde buldukları gibi suçlamalarla Girne Kalesi'nde zindana atılan Kıbrıslı Türklerin hemen hemen tamamı ismen belirlenmiş durumdadır; ancak 1917 Mayıs ayında gelişen bu olayda bahsedilen iki kişinin isimlerine ulaşılamamıştır.

⁷¹ **FCO** 141/2369 ve **FCO** 141/2369/42-44'den aktaran Mete Hatay'ın “Kenan Kardeşler ve Makul Şüpheli Mahkumları”, <http://www.havadiskibris.com/Ekler/poli/242/kenan-kardesler-ve-makul-suphe-mahk-mlari/2362>

emniyet güçleri tarafından gece yarısı basılmış; ancak arama yapılan evlerde üç tabanca ve mermi dışında hiçbir şey bulunamadığı belirtilmektedir. Aynı yazıya göre Larnaka'daki emniyet güçleri Lefkoşa'da ikamet etmekte olan İstanbullu Ahmet Faik Bey isimli kişiyle birlikte Kenan Kardeşlerden Platres'de yazlığı bulunan Kamil Kenan da tutuklanacaklar arasındadır. Buna göre ertesi gün Kel Yusuf ve Hacı Tahir Hüseyin Tayfun isimli Mağusalı iki kaptan da tutuklanacaklar arasındadır.⁷² Gece yarısı evleri basılan ve ite kaka İngiliz askerleri tarafından gözaltına alınan Kenan Ailesi mensubu 4 kardeş Lefkoşa'da devam edip Girne Kalesi'nde bitecek acı ve ıstırap dolu yeni bir döneme başlarlar.⁷³

Daha sonra tamamı Lefkoşa'daki merkez hapishanesine getirilen yukarıda isimleri verilen şahıslar kendilerine isnat edilen hiçbir suç ve bununla ilgili bir kanıt da olmamasına rağmen avukatları N. Paschallis'in bütün ısrarlarına ve kefaletle serbest bırakılma taleplerine rağmen serbest bırakılmazlar. Konuyla ilgili olarak avukatın polis yetkililerine yönelttiği konuyla ilgili 5 soru da cevapsız bırakılacaktır. Dönemin en varlıklı Kıbrıslı ailelerinden birisi olan Kenan Ailesi'nden Hasan Kenan ise polis yetkililerine göre bu çetenin elebaşı durumundadır ve tutuklananların hepsi Lefkoşa'daki hapishanede özellikle "Cezalandırılacaklar/Suçlular" bölümüne yerleştirilmişler ve başlarına da 3 Rum zaptiye verilmiştir. Adadaki İngiliz yönetimi aynı dönem içerisinde başka varlıklı Kıbrıslı Türk tüccarlara da yaptığı üzere ekonomik ve psikolojik baskı uygulamak suretiyle bir sindirme hareketi yürütmektedir. Ahmet Faik Bey daha sonra polise verdiği ifadede kendisinin Jön Türklerden nefret ettiğini, İstanbul'dan kaçma nedeninin de bu olduğunu, ayrıca "O Enver Bey'in köpeği İstanbul'u Alman Yahudilerine 4,5 milyona sattı." şeklinde sert sözler sarf edecektir. Ahmet Faik Bey ayrıca Kıbrıs adasında ve İngiliz bayrağı altında barış ve huzur içinde yaşamak istediğini, bunun dışında da bir suçu olmadığını belirtir. Ahmet Faik Bey daha sonra İngilizler tarafından serbest bırakılmasına rağmen bu durum Kenan Kardeşler için geçerli değildir ve onların tutukluluk halleri devam eder. Lefkoşa'dan Girne'ye sevk edilen Kenan Ailesi mensuplarının ardından aile de Girne'de bir ev kiralayarak Ağa Cafer Paşa Camii'nin hemen altında bir evde oturmaya başlarlar. Ayrıca Kenan kardeşler kendileri hapishanedeyken işlerin yürütmesi için hal çaresi aramaya

⁷² FCO 141/2369 ve FCO 141/2369/42-44'den aktaran Mete Hatay'ın "Kenan Kardeşler ve Makul Şüpheli Mahkumları", a.g.k.

⁷³ Burcu Müniroğlu Karagöz ile 6 Eylül 2015 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme.

başlar ve sonunda yeğenlerinden Ahmet Bedevi Kenan'a da bütün işleri devrederler. Aile üyelerinin hapistekilerle görüşmeleri ilk dönemde özellikle ezan saatine yakın anlarda ve Baldöken Mezarlığı duvarının üstünde olur. 14 Eylül 1916 tarihinde Hükümet Savcılığı tarafından kaleme alınan yazıda ise Kenan kardeşler için somut bir suçlama ve bunları kanıtlayacak herhangi bir delil söz konusu olmadığı, Hacı Halil ve Kenan Kardeşlerin Girne Kalesi'nde gözetim altında tutulmalarının, iletişimin sadece polis vasıtasıyla yapılmasının ve bunun dışında kendilerine hiçbir kolaylık gösterilmemesinin yerinde olacağı belirtilir.⁷⁴ Elde hiçbir kanıt olmamasına rağmen polisin Hasan Kenan'ın evinde 1.200 Pound değerinde altın bulması bu şekilde gözaltına alınmalarına ve Girne Kalesi'ndeki zindanlara kapatılmalarına neden olmuştur. Evde bulunan altınların Suriye'ye kaçacak olanlar için kullanılacağı şüphesiyle İngiliz yetkililer Kenan Kardeşleri bu zindanlarda 3 yıl tutar ve Avukat Paschallis'in bütün ısrar ve taleplerine rağmen bu suçlamayla ilgili olarak ne bir kanıt gösterebilir ve ne de bu kadar uzun süre zindanlarda tutmalarının sebebini açıklayabilir. Sıkıyönetim uygulamaları nedeniyle zindandaki bu insanları serbest bırakma veya yeniden mahkeme karşısına çıkarma gibi yolları ise asla düşünmeyen İngilizler Avukat Paschallis'in bu yöndeki bütün taleplerine de olumsuz cevap verir. Zindandaki Kenan Kardeşlerin Cuma namazı isteklerine olumsuz cevap veren İngilizler bunun yerine kaleye gelen hoca vasıtasıyla dinî vecibelerini yerine getirmelerine, ayrıca gramofon taleplerine, her gün kalenin dışında bir saatliğine denize girmelerine, dışarıdan parasını vermek şartıyla yemek getirme isteklerine, kalede futbol oynama isteklerine ve 1917 Haziran döneminden itibaren yaz döneminde akşamları saat 22.00'ye kadar dışarıda kalmaları isteklerine olumlu cevap verir.⁷⁵ Kıbrıs Türk toplumu liderliğinin bu insanların serbest bırakılması yönünde çeşitli defalar yaptıkları yazılı ve sözlü müracaatlar ise İngilizler tarafından reddedilir. 1918 yılından itibaren Kenan Kardeşlerin haftada bir defa hamama gitmelerine de müsaade edilir.

Bu arada geçen süre ise bu ailenin de Ahmet Çavuş Osmancık ve başka Kıbrıslı Türkler gibi ekonomik olarak dibe çökmesine, işlerin yürütülmesi için yetki verdikleri yeğenleri vasıtasıyla en az 10.000 Pound kaybetmelerine neden olur ve Girne Kalesi'nde geçirdikleri dönem onlar için neredeyse iflasın

⁷⁴ FCO 141/2369 ve FCO 141/2369/42-44'den aktaran Mete Hatay'ın "Kenan Kardeşler ve Makul Şüphe Mahkumları", <http://www.havadiskibris.com/Ekler/poli/242/kenan-kardesler-ve-makul-suphe-mahk-mlari/2362>

⁷⁵ FCO 141/2369 ve FCO 141/2369/42-44'den aktaran Mete Hatay'ın "Kenan Kardeşler ve Makul Şüphe Mahkumları", a.g.k.

eşiğine geldikleri bir dönem olur. Bütün adayı ve Doğu Akdeniz bölgesini istihbarat ağlarıyla kuşatan, Fransa ve İtalya'nın da desteğiyle muazzam bir intelijans ağı kuran İngiltere bütün bunlara rağmen EMSIB vasıtasıyla başta Ali Babaliki olmak üzere Kenan Kardeşlerin de Osmanlı askerî gücüne ve Anadolu'ya yönelik istihbarat ve lojistik destek faaliyetleri engelleyememiş ve bu konuda eline somut bir delil de geçirememiştir. Örneğin adaya Mısır'dan gelmesi gereken ve listelenen yakıtla Mağusa limanında tahliye edilen yakıt miktarı arasında zaman zaman %30 gibi büyük bir fark olmaktadır ve bunun nedenini İngiliz yetkililer çok iyi bilmelerine rağmen Kıbrıslı Türklerin Osmanlıya yönelik bu yardımlarını bir türlü engelleyememektedirler. Durum böyle olunca da sudan bahanelerle ve özellikle ekonomik baskılar vasıtasıyla bu aileler cezalandırılmaya, sindirilmeye ve iflas ettirilmeye çalışılmaktadır.

İlginç bir nokta ise Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sadece 15 gün önce Theseus isimli İngiliz gemisiyle de Limni'de tutulan Çanakkale savaş esiri Türk askerleri adaya getirilir. Tam da bugünlerde İstanbul'daki Hilal-i Ahmer Üsera Komisyonu'na başvuran adadaki Türk savaş esirlerinden birisi ailesi hakkında yardım talebinde bulunur;⁷⁶

“Dersaadet'de Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti riyaset-i canib-i alisine

Maruz-ı bendeleridir ki acizleri esir düştüğüm zamandan beri memleketime, yani Mersin sancağının Ekrek karyesinde, ... mahallesinde amucamzadem Mehmed Veli Hacı Ali Ağa tarafına her ne kadar mektub göndermiş isem de efrad-ı ailemin hayatlarından kemal bir malumat almak kabil olamadı. Lütfen merhameten karye-yi mezkurdan tahkikatın icrasıyla taraf-ı acizaneme beyanı hususuna müsaade buyurulmasını istirham eylerim efendim. 10 Ekim 1917. Adresim: Ekrek karyesinden Veli Ahmed oğlu ... (okunamadı) Ali tarafından Kıbrıs adasında Üsera-yı Osmaniye karargahında İkinci ... üçüncü takımda 1218 numrolu diye tahrir ediniz. Esire tebliğ edildi. 27 Ekim 1918, ... 4 Ağustos 1918. 16451. Mersin sancağı”

⁷⁶ KGMA., Çanakkale Esirleri Dosyası, 794/53.2.

*Ailesinden haber alamayan bir başka Türk savaş esiri de Eğirdirli Yusuf oğlu Osman olur ve o da benzer müracaatta bulunur;*⁷⁷

“Kıbrıs’ta 1. Numaralı...de, 4. Takımda 2373 numarada kayıtlı Eğirdirli Yusuf oğlu Osman’ın kayınpederi Mantak oğlu Hüseyin Ağa’ya yazdığı mektuplara cevap alamadığı ve merak ettiğine dair. 13 Kasım 1917

Ailenin adresi: Isparta sancağı, Eğirdir kazası, ... Nahiyesi, ... Karayesi, Lokman Yusuf oğlu Osman. Esire tebliğ edildi. 13 Kasım 1918”

Mondros Mütarekesi’nin 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanması ve Osmanlı İmparatorluğu’nun fiilen ortadan kalkmasının ardından Kenan Ailesi mensupları da bir kere daha İngiliz yönetimine müracaat ederek üç yıldır zindanda tutulan yakınlarının serbest bırakılmasını, Osmanlı artık tarih sahnesinde olmadığına göre işbirliği suçlamasının artık geçersiz olduğunu belirtirler. Bu sürecin devamında da Kenan Kardeşler tam anlamıyla iflasın eşiğine geldikleri ve neredeyse bütün ekonomik güçlerini kaybettikleri bir dönemde İngilizler tarafından 6 Kasım 1918 tarihinde serbest kalacaktır. Bununla birlikte ailenin Anadolu’ya yönelik lojistik destek faaliyetleri daha sonra da devam edecek, Anadolu’da Mustafa Kemal önderliğinde Millî Mücadele’nin başlamasıyla birlikte malzeme ve maddi yardım girişimleri aralıksız devam ettirilecektir. Kenan Ailesi cumhuriyetin kurulması ve Atatürk devrimlerinin uygulanmaya başlanması sürecinde de topluma örnek olmuş bir ailedir. Ailenin kadınları Kıbrıs’ta kara çarşafı ilk atan ve modern, çağdaş kıyafetler giymeye başlayan, modern kıyafetlerle denize girerek topluma önderlik eden, geceleyin ayışığında bile denize girerek kafalardaki sınırları uygarlık bağlamında aşan çağdaş ve öncü kadınlardır.⁷⁸

Bu arada Zaida isimli askerî geminin kaybedilmesi, Mersin Körfezi yakınlarında Dana Adası civarında iki ajanın bölgeye getirilmesi sırasında işlerin ters gitmesi ise Woolly’nin bu coğrafyaya yönelik bütün planlarını da altüst eder. Bu süreçte Fransız mayınlarına çarpan gemi batarken Fransızların tepkisi de Woolly üzerinde yoğunlaşır. Bu dönem Fransa ve İngiltere açısından zamana karşı verilen bir sinir harbi şeklinde geçer ve önce Veresis gemisinin

⁷⁷ Bu arada eğer bir tarih hatası değilse 13 Kasım 1917 tarihinde yapılan müracaatın tam bir yıl sonra sonuçlanması ve 13 Kasım 1918 tarihinde esire bilgi verildiğine dair not düşülmesi ise ayrıca ilginç bir husus olsa gerek. **KGMA.**, Hilal-i Ahmer Arşivi Çanakkale Esirler Dosyası. 794/54.4.

⁷⁸ Burcu Müniroğlu Karagöz ile 6 Eylül 2015 tarihinde Lefkoşa’da yapılan görüşme.

bulunması, ardından Port Said'den gelen Managem'in devreye girmesi, Amiral Rosslyn Wemyss'in muazzam kabiliyetleri olan Devaney'i bölgeye getirmesi ve ardından bu geminin Eylül 1918 tarihine kadar bölgede görev yapması hep bu devreye denk gelir. İngilizler bir yandan bu tip yardım faaliyetlerine engel olmaya çalışırken diğer yandan farklı sorunlarla da uğraşmaktadır. Örneğin Larnaka bölgesinde kurulan istihbarat ve keşif istasyonu özellikle kıyıya yanaşan düşman denizaltıları ve gemileri tarafından görünmemesi için geceleyin kesinlikle ışık yakılması yasaklanmasına rağmen iskeledeki ışıklar yanmaya devam eder. Aynı şekilde kaza komiseri tarafından balıkçıların geceleyin denize açılması yasaklanmasına rağmen bu emir de dinlenilmez ve balıkçılar özellikle istasyona yerleştirilen silahın karşısında avlanmaya başlarlar ve böylece kıyıya yanaşan herhangi bir gemiye yönelik olarak açılacak ateşi de daha başlamadan önlemiş olurlar.⁷⁹

Harold Wood isimli İngiliz Kıbrıs'ta görev yaptığı dönemde Türk düşmanlığıyla ön plana çıkar. Çanakkale Muharebeleri sırasında İngiliz ordusunda Binbaşı rütbesiyle görev yapan Wood daha sonra işgalci kuvvetlerle birlikte İstanbul'un işgaline de katılmış ve İstanbul'da İngiliz istihbarat servisinde görev yapmış bir kişidir.⁸⁰ Harold Wood'la birlikte İngiliz istihbaratı için çalışan diğer kişi ise karısı Angel Wood olmuştur;⁸¹

“...Harold Wood bir numaralı Türk düşmanıydı. 1915'de Çanakkale'de binbaşı rütbesiyle Türklere karşı savaşmıştı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra işgal ordusu ile İstanbul'a gidip İngiliz İstihbarat Servisi'nde çalışmıştı. Kendisi gibi Türk düşmanı olan karısı Angel bir Ermeni'ydi. Angel da İstanbul'un işgalinde İngiliz İstihbarat Servisi'nde çalışıyordu... Lisede birlikte çalıştığımız öğretmenler arasında da Madam Angel ve Harold Wood'un ajanları vardı. En tehlikelisi müzik

⁷⁹ Bu konuda da askerî yetkililerle Kıbrıs Valisi arasında uyumsuzluk ortaya çıkar ve uyarı için de olsa en azından bir sefer balıkçılara yönelik ateş açılması yönündeki teklif Kıbrıs Valisi tarafından kabul görmez ve reddedilir. Andrekos Varnava, **a.g.e.**, s. 362.

⁸⁰ Özker Yaşın, **Nevzat ve Ben**, C I, Yeşilada Yay., İstanbul, 1997, s. 46-47.

⁸¹ Halil Fikret Alasya ayrıca daha savaş bitmeden ve Nisan 1945 içerisinde Lefkoşa'da Millet Bahçesi olarak bilinen yere yakın bir yerdeki Türkiye Cumhuriyeti Konsoloslukuna çağrıldığını, burada Konsolos Ömer Lütfi Miymman tarafından kendisine lisedeki faaliyetleri nedeniyle İngilizler tarafından tutuklanacağı bilgisinin verildiğini, normal vapur seferlerinin başlamadığı bir dönemde bütün tehlikeleri göze alarak küçük bir tekneyle Girne'den Mersin'e hareket ettiğini; ancak yıllar sonra olup bitenleri düşündüğünde kendisinden rahatsız olan İngilizlerin bizzat Türk Konsolosla işbirliği yaparak kendisini adadan uzaklaştırdıklarına inandığını da belirtir. Halil Fikret Alasya'dan aktaran Özker Yaşın, **a.g.e.**, s. 47 ve 50.

öğretmeni Mesut Kevakibizade idi. Okulda öğretmenlik değil, hafiyelik ve jurnalcılık yapıyordu. Bu zat Türkiye'den sürgün edilen yüz elliliklerden Sait Molla'nın kardeşiydi. İstanbul'daki İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kurucu üyesiydi."

1917 yılına girilirken Kıbrıs adası ve Doğu Akdeniz eksenli olarak yaşanan son derece önemli ve kritik bir gelişme de devreye girer. Buna göre İngiliz General Pirie-Gordon tarafından İngiltere Sömürgeler Bakanlığına Makedonya'da yaşayan yaklaşık 20.000 Türk'ün Kıbrıs'a getirilmeleri ve Makedonya'da stratejik planlarına uygun olarak homojen bir yapının ortaya çıkarılması yönünde bir teklif gelir.⁸² Bu konunun olabilirliği konusunda bir etüt çalışması yapması istenen Kıbrıs Yüksek Komiseri Sir John Clauson ise savaşın tam orta yerinde çeşitli sorunlarla boğuştuğundan bu teklife pek de sıcak bakmaz ve Sömürgeler Bakanlığından M. Fiddes'e gönderdiği 8 Nisan 1917 tarihli bir yazıda söz konusu generalin biraz tuhaf bir kişilik olduğunu ve bu heyecan içinde hareket ettiğini belirtir. Clauson ayrıca söz konusu generalin M. Venizelos'la çok fazla sıkı fıkı olduğunu ve Venizelos'un da planladığı ve arzu ettiği gibi Türklerden temizlenmiş/arinmiş bir Yunanistan istediğini ve bunun 1915 yılında Venizelos'un Kavala'da ortaya koyduğu mübadele planından çok daha ucuz ve masrafsız olduğunu da belirtir.⁸³ Sir John Clauson ayrıca Türklerin Makedonya'dan uzaklaştırılmalarının Atina'daki İngiliz askerî yetkililerinin de çok net olarak hoşlanacakları bir durum yaratacağını, belirtildiği üzere adaya yeni gelecek olanların Kıbrıslı Rumları sevmeyecekleri ve bu nedenle İngiliz idaresine daha yakın duracakları görüşüne rağmen bununla birlikte Türklerin İngilizlerle son derece yakın ve dost olduklarının da artık istihbarat raporları ve casusları vasıtasıyla teyit edildiğini de belirtir.

Sir Clauson ayrıca Doğu Akdeniz coğrafyasına yönelik olarak teşkil edilen Mısır'ın İskenderiye kentindeki Doğu Akdeniz Özel İstihbarat Bürosu⁸⁴ Direktörü ile yaptığı bir görüşmede Kıbrıs merkezli olarak İngiltere'nin Mısır'daki askerî menfaatlerine yönelik olarak görüştüğünü ve bu tehlikelerin başında "düşman istihbarat kaynaklarının adada son derece başarılı çalışmalar yapması" ve "Kıbrıs adasındaki kayda değer sayıdaki Müslüman nüfus" olduğu üzerinde görüş birliğine vardıklarını da belirtir. Böylece İngiltere Balkan

⁸² S. R. Sonyel, *Settlers and Refugees in Cyprus*, Cyprus Turkish Association Publications, Londra, 1991, s. 17.

⁸³ S. R. Sonyel, *a.g.e.*, s. 18.

⁸⁴ Eastern Mediterranean Special Intelligence Bureau (EMSIB).

coğrafyasında Yunanistan merkezli menfaatleriyle Akdeniz'de Kıbrıs merkezli menfaatleri arasında bir ikileme ve açmaz düşer. Sir Clauson ayrıca aynı günlerde üst düzey İngiliz komutanlarıyla da müthiş bir yazışma trafiğine girmiş durumdadır. Örneğin General Sir Archibald Murray ve Amiral Sir Rosslyn Wemyss de Kıbrıs Yüksek Komiseri Sir Clauson'a yazdıkları çeşitli şifre mesajlarda Kıbrıs vasıtasıyla Suriye'deki düşmanlarına sağlanacak her türlü askerî istihbaratla ve düşman denizaltılarına yönelik istihbarat ve her türlü lojistik destek konusunda ilgili her tedbirin alınması yönündeki endişelerini dile getirirler.⁸⁵ Bütün bu başlıkların değerlendirilmesinin ardından Kıbrıs Yüksek Komiseri de adanın Doğu Akdeniz'deki stratejik pozisyonu, Ortadoğu coğrafyasına yönelik hassasiyeti ve her türlü askerî istihbarat bağlamında kesinlikle arzu edilmeyen 20.000 kişinin daha adaya getirilmesiyle İngiliz çıkarlarının zarar göreceği düşüncesiyle Makedonya'dan getirilmesi planlanan 20.000 Türk konusunda "Adada yaşayan ve Osmanlı uyruğunu kabul etmeyen Kıbrıslı Müslümanlar Makedonya'dan gelecek 20.000 kişilik Osmanlı uyruklu insanla birlikte karmaşık duygular içine girecek ve ellerindeki arazileri yavaş yavaş kapam Hristiyan Kıbrıslı (Rum) uyruklular karşısında kendilerini daha sıkıntılı bir durumda bulacaklardır."⁸⁶ diyerek olumsuz görüş bildirir. Bununla birlikte Clauson'un bu düşüncelerini paylaşmayanlar da vardır ve Sömürgeler Bakanlığı bu konuyla ilgili olarak "Sir John Clauson bu Türklerin Makedonya'dan getirilip Kıbrıs'a yerleştirilmeleri konusunu askerî nedenlere dayandırarak biraz abartmış görünüyor. Kıbrıs kanalıyla düşmana herhangi bilgi aktarımı Kıbrıs Türkleri vasıtasıyla olduğu kadar muhtemelen Kıbrıslı Rumlar tarafından da yapılabilir. Öte yandan bu yerleştirme faaliyetiyle ilgili teklif siyasi nedenlerle pek de uygulanabilir görünmemektedir. Bu durum muhtemelen Kıbrıslı Rumları öfkeden çıldırtacak, Türkleri de rahatsız edecek, ayrıca adada yaşayanların toprak satın almalarını da zora sokacaktır."⁸⁷ yorumunu yapar.

Kıbrıs adasının nispeten daha güvenilir bir yeri olan Lefkoşa'da da asker yoktur ve Kıbrıs Genel Valisi yaz mevsimi olması itibarıyla Olimpos yaylasındaki yazlığında ikamet etmektedir. Halen Rum kesiminde bulunan bu yayla Trodos Dağları olarak bilinen ve Kıbrıs adasının en yüksek noktası olan dağ silsilesi üzerindedir. Özellikle İngiliz İdaresi döneminde Kıbrıs adasında yaz

---

⁸⁵ S. R. Sonyel, **a.g.e.**, s. 18.

⁸⁶ S. R. Sonyel, **a.g.e.**, s. 18.

⁸⁷ S. R. Sonyel, **a.g.e.**, s. 18.

mevsiminin son derece sıcak ve kurak geçmesi sebebiyle devletin pek çok kurum ve kuruluşu resmî faaliyetlerini buradan idare etmişlerdir. Yaylada ayrıca 400-500 civarında İngiliz askeri bulunmaktadır.⁸⁸ Bu rapora göre Filistin cephesinden gelen yaralı ve hasta İngiliz askerleri de bu yaylaya getirilmektedir. Ayrıca son dönemde adaya dikkati çekecek büyüklükte asker sevkiyatı yapılmamıştır; ancak Mağusa'ya ara sıra vapurlarla savaşamayacak durumdaki çürük askerler getirilerek bunların yerine mataracılık yapmak üzere parayla çalıştırılacak toplam 2000 kişinin alınıp götürüldüğü belirtilmektedir. Son yıllarda adaya büyük harp gemileri gelmemekle beraber haftada bir defa olmak üzere Trablusşam cephesindeki Sargolu (Arvad adası olması kuvvetle muhtemeldir.) adasından 2 Fransız torpidosu gelip gitmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına geldiği günlerde ise İngiliz askeri yetkilileri Kıbrıs adasının hava ikmal ve desteğiyle ilgili olarak son derece önemli bir atlama tahtası ve ikmal noktası olduğu düşüncesindedirler. Örneğin 29 Ekim 1918 tarihinde Ortadoğu Kraliyet Hava Gücü Komutanlığı tarafından Mısır'daki İngiliz genel karargahına gönderilen bir yazıda adanın Türklerin deniz merkezli olarak yürüttüğü hava hareketlerine karşı kullanılacağı ve Türk keşif ve istihbarat faaliyetlerine karşı tedbir alındığı belirtilir;⁸⁹

“...2 Bristol savaş uçağının bir F 3 deniz uçağının (Flying Boat) eskortluğunda Kıbrıs adası üzerinde belli aralıklarla uçtuğu tespit edilen düşman uçağını bertaraf edebilmek amacıyla Kıbrıs'a yönelik seferi için aşağıdaki düzenlemeler yapılmıştır. Bu görev sırasında ayrıca düşman keşif ve istihbarat uçaklarının Silifke'nin doğusunda⁹⁰ olduğu tespit edilen üslerine yönelik de bir hava saldırısı veya gerekli hallerde hava saldırıları yapılması da öngörülmüştür. 26 Ekim 1918 tarihinde Mağusa'daki askeri karargâha gelen bir şifre telgrafta Yarbay Grant Dalton tarafından son Kıbrıs ziyareti esnasında tespit edilen noktaya geçici bir havaalanı ve uçaklarımız için geçici bir pist inşa edilmesi emredilmiştir. Söz konusu yarbay konuyla ilgili bütün belgeleri ve talimatları Suriye'den

⁸⁸ ATASE, K.2680, D.210, F.1-24, 26 ve 27.

⁸⁹ Klearchos A. Kyriakides, “Cyprus and the Projection of British Sea Power since 1878”, 2. Mediterranean Maritime History Network Conference, MMHN Working Paper, Messina/Sicilya, 4-7 Mayıs 2006, s. 1-13.

⁹⁰ İngilizler 4. Teyyare Bölüğü ve hemen ardından 1917 itibarıyla Kıbrıs ve Doğu Akdeniz üzerinde keşif ve istihbarat çalışması yapan Denize Teyyare Bölüğü'ne ait hava üssünü tespit etmekle birlikte bunun Silifke'nin doğusunda olduğunu belirtmektedirler. Her ne kadar Silifke'ye çok yakın olsa da bu hava üssü Silifke'nin doğusunda değil, batısındaki Taşucu bölgesindedir.

gelecek ekipmanların nasıl kullanılacağı ve pistin ne şekilde yapılacağı konusundaki bilgiyi karargâhta bırakmıştır. Mağusa'daki askerî karargâhtan ilgili bütün askerî merkezlere Mağusa'da yapılacak bu geçici pistin ne zaman kullanıma başlayacağı konusunda bilgi vermesi de istenmiştir. Bu arada bu konuyla ilgili olarak bir F3 deniz uçağının İskenderiye'den Suriye'de daha önce belirtilen noktaya gitmesi ve bunu yukarıda belirtilen 2 Bristol savaş uçağının hareketinden önce tamamlaması da talep edilmiştir. Söz konusu 2 Bristol savaş uçağının böyle bir operasyona başlayabilmesi Mağusa'daki pistin harekattan önce hazır olmasına ve deniz yoluyla Mağusa'ya gönderilecek mühimmat, çeşitli ekipman ve akaryakıt gibi malzemelerin belirtilen yerde ve belirtilen zamanda bulunmasına bağlıdır. Düşman deniz uçaklarının Mağusa üzerinde genellikle Perşembe günleri uçtuğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla düşman unsurlarında bir sürpriz etki yaratmak, bu konuda adadaki Türk istihbaratçıların bilgi sahibi olmasını engellemek ve bilgi sızmasını önlemek amacıyla düşmana yönelik belirlenen hareketin etkili sonuç verebilmesi amacıyla ekipmanın Çarşamba günü Mağusa'ya gelmesi gerekmektedir. Bizim malzemelerin mağusa limanına gelişinden itibaren 3 gün içerisinde Mağusa semalarında düşman unsurları eğer görülmeyecek olursa o zaman kararlaştırıldığı üzere Türk deniz uçaklarının konuşlandığı hava üssüne (Taşucu'daki hava üssü) bir saldırı gerçekleştirilebilir..."

İngiltere böylece savaş boyunca ilk defa olarak Taşucu'nda bulunan ve gerek Çanakkale Esir Kampı ve Ermeni Doğu Lejyonu ve gerekse Doğu Akdeniz bölgesinde özellikle kendilerine yönelik keşif ve istihbarat çalışmaları yapan 4. Teyyare Bölüğü'ne karşı bir hava operasyonu yapmak ve Taşucu'ndaki askerî üssü bombalamak yönünde bir karar alır; ancak 1 Kasım 1918 tarihinde Kraliyet Hava Kuvvetleri Ortadoğu karargâhına gelen bir şifre telgrafla Kıbrıs merkezli böyle bir hava operasyonunun ertelendiği belirtilir. Bu hava hareketi bir daha gündeme gelmeyecek ve yapılmayacaktır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Kıbrıs adası tam anlamıyla bir savaş üssü haline gelmiş durumdadır ve özellikle 1914-1921 sürecinde Kıbrıs'ta değişik amaçlara hizmet edecek şekilde 10 farklı askerî üs tesis edilmiş durumdadır;

1- Trodos Dağları'nda özellikle yaralı ve hasta İngiliz askerleri için açılan bir nekahet merkezi bulunmaktadır ve buradaki İngiliz askerlerinin bir kısmı Çanakkale cephesinden getirilen hasta ve yaralılarıdır. Bölgenin özellikle

psikolojik tedaviye muhtaç yaralı askerlere yönelik dingin bir atmosfer sağlanması ve bol ve sık bir çam örtüsüyle kaplı olması da bölgeyi tercih edilir hale getirmiştir. Savaşın başlamasıyla birlikte İngiltere yaklaşık 500 askerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek türden bir rehabilitasyon merkezini böylece burada hizmete sokar.⁹¹

2- Mağusa şehri yakınlarındaki Karakol bölgesinde Türk savaş esirleri için açılan esir kampı

3- Amiandos bölgesinde özellikle Alman ve Avusturya askerlerinin tutuldukları enterne kampı

4- Karakol bölgesindeki Türk savaş esirleri kampına çok yakın bir noktada bulunan Monarga'da Ermeniler için açılan Ermeni Doğu Lejyonu (Legion D'Orient) kampı

5- Karakol bölgesinde sadece istihbarat amaçlı olarak faaliyet gösteren İngiliz askerî üssü

6- Karakol bölgesinde Türk savaş esirlerinin esir değişimi sonrasında Anadolu'ya gönderilmeleri ve serbest bırakılmalarının ardından aynı askerî kampta tutulan ve Rusya'daki devrim sonrasında Beyaz Rus Ordusu'ndan kaçan subaylar ve diğer personelin kapatıldıkları bir Rus kampı

7- Yunanistan'ın Selanik kentinde konuşlanmış bulunan İngiliz askerî gücü için Kıbrıs'ta katırcı olarak nitelendirilen ve araçların çıkamadığı zorlu arazi şartlarında katırlarla malzeme taşıyan, telefon operatörlüğü, terzilik, aşçılık gibi cephe gerisi görevler yapan ve kısaca Katırcılar olarak isimlendirilen personelin istihdamı ve bu birlikler için katır temin eden Mağusa'daki bir askerî karargâh.

8- Düşman telsiz ve radyo konuşmalarını dinleyen, istihbarat toplayan ve istihbarata karşı faaliyetleri yanında çeşitli espionaj⁹² faaliyetlerinde bulunan

⁹¹ Antigone Heraclidou, a.g.m., s. 196.

⁹² Espionaj kelimesi Fransızca kökenli bir kelimedir ve genellikle casusluk eylemi için kullanılır. Türkçedeki "işpiyon" ve "işpiyonlamak" fiilinin kökü de Fransızca espionnage kelimesidir. Kontr-espionaj ise casusluğa karşı koyma ve/veya istihbarata karşı koyma anlamında kullanılır. Ekonomik, sosyal, siyasi, askerî, elektronik/teknolojik espionaj en yaygın görülenlerdir. T.C. Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı tarafından verilen bir soru önergesine yönelik yazılan cevapta "2937 sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Millî İstihbarat Teşkilatı Kanunu'nun 4. maddesi (b) bendi "istihbarata karşı koymak" görevini Millî İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığı görevleri arasındadır..." denilmektedir. Aynı yazıda espionaj ifadesi de "...gerek kullanılan usuller, gerekse hedefleri ve neticeleri bakımından üst seviyede hassasiyet ve

İngiltere, Fransa ve zaman zaman İtalya'nın da dâhil olmasıyla oluşturulan çok uluslu bir istihbarat ve dinleme merkezi olarak kullanılan adanın farklı noktalarındaki askerî tesisler.

9- Polemidya (Binatlı) köyünde bulunan ve İngiltere tarafından İkinci Dünya Savaşı sürecinde de kullanılan askerî karargâh ve üs.

10- Mağusa'da konuşlanmış bulunan İngiltere'ye ait ve İngiltere'nin müt-tefikleri tarafından da kullanılan donanmaya ait askerî tesisler.

11- Trodos Dağları'ndakine ek olarak Limasol'da Kyperounta köyünde açılan yaklaşık 1.500 asker kapasiteli rehabilitasyon kampı ve askerî bölgesi

İngiltere açısından hayati olmasa da stratejik öneme haiz Kıbrıs adasının bu bölgesinde yapılan keşif uçuşları sırasında imkânsızlıklara rağmen çekilen hava fotoğraflarında Monarga civarındaki her türlü faaliyet ve değişikliğin anında görülüp en ince ayrıntısına kadar bildirilmesi istihbarat açısından her türlü takdirin üzerinde bir başarıdır.⁹³ Bu konuyla ilgili olarak 16 Ekim 1918 tarihinde saat 12.00 civarında yapılan keşif uçuşunda Monarga'da depoların bulunduğu bölgedeki farklılık şöyle veriliyor;⁹⁴

"...1. Önce 3 çadır vardı, şu anda 4 çadır var. A. Önce 12 çadır vardı, şu anda çadır yok. C. Değişiklik yok. D. Önce çadır yoktu, şu an 8 çadır var..."

1, A, B, C, D olarak verilenler fotoğraf üzerinde işaretlenen bölgenin kodlarıdır. Ayrıca 23 Ekim 1918 tarihli hava keşif raporlarında da Monarga bölgesindeki Moill karargâhı ve civardaki askerî konuşlanma en ince ayrıntısına kadar verilmektedir. Bu raporlara göre bölgede 22 çadırdan oluşan bir ordugâh, kuzeyde sabit bir köprü ve sabit bir karargâh mevcuttur. Deniz üzerinde uçuş yapma ve gerektiğinde denize inebilme avantajlarına sahip bu uçaklarla yapılan keşif uçuşları bu dönemde hız kazanır. Yine 1258 numaralı

---

gizlilikle sürdürülen bir istihbarat branşıdır. Aynı hassasiyet ve gizlilik espionaj faaliyetlere karşı konulması çalışmalarında, yani kontrespionaj faaliyetlerinde de geçerlidir..." denilmektedir. Konuyla ilgili olarak ABD'nin gerek silahlı kuvvetler ve resmi devlet görevleri ve gerekse devlet dışı birimlerden çok farklı insan portreleriyle 1975-2008 arasında yaşadığı yüzlerce farklı espionaj faaliyetiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Defense Personnel Security Research Center, **Espionage and Other Compromises of National Security**, Monterey/Kaliforniya, 2 Kasım 2009, s. 1-64. Ayrıca bkz. TC Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı tarafından 11 Ocak 2008 tarihinde Sayı B.02.0.001/32 ile gönderilen soru önergesi cevabı yazısı.

⁹³ ATASE, K 2680, D.210, F.1-43, 44 ve 86.

⁹⁴ ATASE, K 2680, D.210.

uçak ve aynı uçuş ekibiyle yapılan çalışmalar konusunda komutanlığı bilgilendirmek için hazırlanan raporda da bu konu ön plandadır.⁹⁵

Adada ayrıca her hafta Pazartesi günleri öğleden sonra bir askerî torpidonun refakatinde bir vapur posta işlemlerini yürütmektedir. Zaman zaman gelen yük gemilerine de torpidolar refakat etmektedir. İngilizler ayrıca istihbarat ağlarını genişletmek ve muhtemel bir Alman hücumunu vaktinde haber alabilmek düşüncesiyle adanın dört bir tarafına telefon hattı çekmişlerdir. Hacı Karayusufoğlu Hüseyin'in verdiği ifadeye göre Kıbrıs adasında İngilizlere ait uçak bulunmadığı, ayrıca ticaretle meşgul olan bu tip küçük gemilerin her zaman uçakla yakalanabileceği anlaşılır. Alınan bu ifadedeki en ilginç noktardan bir tanesi ise Kıbrıs Türklerinin her zaman Türklerin muvaffakiyeti için duacı oldukları, fırsat buldukları anda Anadolu'ya geçmek istedikleri ancak sıkı bir asker ve istihbarat teşkilatı tarafından sarıldıkları için buna imkân bulamadıklarının bir kere daha anlaşılmasıdır. Hacı Karayusufoğlu Hüseyin ayrıca verdiği bu ifadede Kıbrıs adasında ekmeğin okkasının 4 kuruş olduğunu da belirtir.

Yüzbaşı Frank Larken komutasındaki Henry Fastersine Louis isimli bu gemi özellikle Akdeniz hattının Mersin-Adana çizgisinde görev yapmakta, bu bölge dışında İskenderun-Toprakkale demiryolu hattında da Osmanlı askerini rahatsız etme görevi üstlenmektedir. Geminin üstlendiği ana görev ise Osmanlı birliklerinin Anadolu topraklarından çıkarak Mısır'a hareketlenmesi ve Süveyş Kanalı'na yönelik gerçekleştirebilecekleri muhtemel saldırıları engellemektir. Bu amaçla oluşturulan birliklerden birisi Mersin'in 3 kilometre kadar içlerinde görev yapacak, Mersin-Adana demiryoluna yönelik sabotaj girişimlerinde bulunacaktır. Sonuçta Doris gemisinden fırlatılan 6 inç çapındaki 70 top mermisiyle demiryolu ağır hasara uğratılır. Doris ayrıca İskenderun Körfezi ile Ayaş Körfezi arasında ve Trablus'un birkaç kilometre açığında bulunan Ruad (Arwad) isimli küçük adaya yönelik de saldırılar gerçekleştirir.⁹⁶ Özellikle Jeanne d'Arc ve Jauréguiberry gibi savaş gemileri İngiltere, Fransa ve İtalya arasında istihbarat paylaşımı yapıldıktan ve Doğu Akdeniz'de Osmanlı istihbaratı yanında Alman denizaltılarına karşı tedbir alınmaya çalışıldıktan sonra Ruad adasında olduğu üzere işgal hareketlerine de başlar. Bu adada yasayanların tahliye edilmesi ve ilk etapta Kıbrıs adasına getirilmeleri

⁹⁵ ATASE, K.2680, D.210, F.1-3.

⁹⁶ Andrekos Varnava, *a.g.e.*, s. 357.

ise adanın zaten son derece karmaşık olan sosyal yapısına yeni bir darbe daha vurur. Bu arada Kıbrıs'ta Üsteğmen Albert Michel Antoine Trabaud komutasında Fransız istihbarat faaliyetleri de tesis edilen askerî kışla vasıtasıyla yürütülmektedir. 1895-1899 döneminde Toulouse'da inşa edilen Jeanne d'Arc savaş gemisinde çalışmaya başlayan Trabaud böylece istihbarat faaliyetlerinden de sorumlu olur.⁹⁷

Türk savaş esirlerinin tutulduğu kampın kapatılması ve esirlerin tahliye edilmesinin ardından bu kampta Rusya'dan kaçan Beyaz Ruslar kalmaya başlayacaktır. Mart 1920-Temmuz 1922 sürecinde Rusya'dan kaçarak Kıbrıs'a gelen Beyaz Ruslar üzerine ayrıntılı ve son derece kapsamlı bir araştırma yapan Dr. Elnur Ağayev bu çalışmasında Beyaz Rusların Mart 1920 tarihinde gemilerle adaya getirildikleri ve Çanakkale savaş esirlerinin tutuldukları esir kampı hakkında da bilgiler verir;⁹⁸

“...Beyaz Rusların Kıbrıs'a yerleştirildikleri mekân olarak kaynaklarda iki kamp ismi geçmektedir. Bunlar mağusa'daki İngiliz askerî mülteci kampı ve Limasol yakınlarındaki Polemidya (Binatlı) kampıdır. Beyaz Ruslar adaya ilk defa toplu şekilde getirildiklerinde Mağusa'daki İngiliz askerî kampına yerleştirilirler. Bu kamp İngilizler tarafından daha önce Birinci Dünya Savaşı döneminde Türk esirlerinin barınmaları için yapılmıştı. Rus mülteciler buraya geldiklerinde Türk esirler artık kampta yoklardı. Onlardan boşalan yerlere Rus mülteciler yerleştirildiler. Rum mültecileri kampa alan İngilizler burada onlara kullanmaları için bazı yapılar verdiler. Beyaz Rusların adada toplu olarak yaşadıkları yer burası oldu...”

Dr. Ağayev'in çeşitli Rus kaynaklara dayanarak verdiği bu bilgi Çanakkale savaş esirlerinin tutuldukları kampın resmen açılış tarihi yanında artık ne zaman kapandığı konusunda da net tarihleri ortaya koymaktadır. Böylece esir kampının Ekim 1916-Mart 1920 sürecinde ve yaklaşık 3 yıl 5 ay açık kaldığını ve bu sürede kampta Türk savaş esirlerinin tutulduğu net olarak ortaya çıkmaktadır. Mondros Mütarekesi'ni müteakip esirlerin mübadelesi konusu tam olarak bitirilemediğinden özellikle İngilizlerin elinde ve Anadolu dışında esir

⁹⁷ Andrekos Varnava, **a.g.e.**, s. 358. Ayrıca bkz. <http://ecole.nav.traditions.free.fr/jeanne-darc.htm>

⁹⁸ Elnur Ağayev, **Kıbrıs'tan Geçen Beyaz Ruslar**, Işık Kitabevi Yay., Lefkoşa, 2015, s. 69-70.

olarak tutulan çok sayıda Türk askeri vardır.⁹⁹ İngiltere, başından atmak istediği Türk esirlerden bir yandan kurtulmanın yollarını ararken bir yandan da İstanbul Hükümeti ile irtibata geçerek söz konusu esirleri Ankara Hükümeti'ne karşı bir koz ve propaganda aracı olarak kullanmanın yollarını arar. Damat Ferit Hükümeti'nce oluşturulan ve bir kısmı esir askerleri, bir kısmı da esir subayları Kuvayı Milliye aleyhine kıskırtmak için oluşturulan heyetler İngilizlerin elinde bulunan esir kamplarına gönderilir. Heyet, memlekete döndüklerinde Kuvayı Milliye'ye katılmayacakları konusunda yemin edip imza atmaları karşısında esirlere serbest kalacaklarını belirtip Kuvayı Milliye hareketini kötülerler. Propaganda için değişik esir kamplarından getirilen esirler Antalya, Bandırma, Uşak, Konya, Ankara, Eskişehir, Bilecik gibi yurdun değişik yerlerine gönderilmiş, ayrıca İngilizler tarafından Karadeniz bölgesinde de kullanılmışlardır.

1916-1920 yıllarında esir kamplarında ve Kıbrıs'ın değişik bölgelerinde geçirilen bu yıllar Kıbrıs tarihinin yeniden şekillenmesinde ve Kıbrıs tarihinin değişmesinde de etkili olmuştur. Düşünülen ve bilinenin aksine 20. yüzyıl Kıbrıs tarihine yön verenler esir kampından kaçıp kurtulan, serbest bırakıldıktan sonra Kıbrıs'tan ayrılmayarak orada yaşamaya başlayan ve bu dönemde Kıbrıslı Türklerle beraber hürriyet mücadelesi veren bu insanlardır. Çok zor şartlar altında hayatta kalmaya çalışan, pek çok kısıtlamalarla hayatları çekilmez hale gelen Türk esirlerin bir kısmı özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın son döneminde, Süveyş bölgesinde konuşlandırılan İngiliz askerî birliklerine gönderilecek olan kereste ve lojistik malzemenin Mağusa Limanı'ndan gemilere yükletilmesinde de amele olarak çalıştırılmışlardır. Türk savaş esirleri ayrıca bölgede yol yapım çalışmalarında da kullanılmışlar, neredeyse tamamı tarım arazisi olan bölgede özellikle İngiliz askerî araçlarının kullanımına yönelik olarak yol inşaatlarında çalıştırılmışlardır. İngilizlerin gerek esir kampını ve gerekse Fransızlara müsaade ettikleri Ermeni kamplarını bu bölgede yapmalarının güvenlik sebepleri yanında lojistik destek sağlama konusunda alt yapısının yeterli olması, ulaşım açısından problemin yaşanmaması gibi sebepler vardır. Bu arada Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasını müteakip özellikle Mağusa bölgesindeki askerî faaliyetleri yakından takip etmek üzere başlatılan hava keşif uçuşlarında İngilizlerin değişik askerî maksatlarla esir kampının bulunduğu Monarga ve Mağusa yakınlarındaki diğer ordugâhlarıyla ilgili

⁹⁹ FO., 1918. Cd.9024.Miscellenaous No.10 (1918). Agreement between British and Ottoman Governments Respecting Prisoner of War and Civilians, Londra, Nisan 1918.

malzeme nakli ve malzeme getirilmesi için 5-6.000 grostonluk buharlı nakliye gemileri kullandığı görülmektedir.¹⁰⁰ Mart 1920'den itibaren bu kampta tutulan Beyaz Ruslarla ilgili bir raporda bu esir kampındaki barakalar ve genel çerçeve hakkında ayrıntılı bilgi bulunmaktadır;¹⁰¹

“... (Beyaz Ruslar için yapılan) hastane ahşap bir barakaya yerleştirilmişti. Ahşaplar (yapılan barakalar) arasında uyum bulunmamaktaydı. Bu uyumsuzluk soğuk havalarda hastalığın da kaynağı oluyordu. Sıcak zamanlarda ise rüzgârın da etkisiyle kamp alanında bulunan kumlar yükseliyor ve tahta aralarından içeriye doluyordu. Baraka pencerelerinin çoğu kırıkta. Buradan da soğuk ve toz içeri giriyordu. Tabanın bir kısmı ağaç, bir kısmı taşandı. Barakaların çok da yüksek olmaması ve çatının da demirden olması içeride dayanılmaz bir havasızlığa neden oluyordu... Barakalar akşam saat 18.00'den sabah 05.00'e kadar elektrikle iyice aydınlatılmaktaydı. Su yeldeğirmenleri ve el pompalarıyla elde ediliyordu. Kuru çöpler günlük olarak özel görevliler tarafından toplanıyordu. Yıkanmak için iki baraka vardı, çamaşırlar da orada soğuk suyla yıkanmaktaydı... Mülteciler barakalara yerleşmişlerdi. Yer topraktı, pencereler kare delikliydi... Her barakada sadece iki elektrik lambası bulunmaktaydı... Tuvalet barakalardan çok uzaktaydı... Sineklerin çokluğu yüksek hastalıkların ve özellikle de dizanterinin kaynağını oluşturmaktaydı...”

MECLİS-İ MİLLÎ VE KIBRISLI TÜRKLER

Bu dönem belki de Kıbrıslı Türklerle İngiliz kamplarında esir tutulan Türk savaş esirlerinin kaderlerini bir noktada buluşturur çünkü Kıbrıs Türklerinin 20. yüzyıla girilirken gerçekleştirdikleri en önemli hareket olan “Meclis-i Millî”nin toplanması bu döneme rastlar.¹⁰² Kıbrıs Müftüsü Hacı Hafız Ziyai Efendi,¹⁰³ öğretmen ve gazeteci Mehmet Remzi Okan, Evkaf Murahhası İrfan Bey, Vatan gazetesi sahibi Mehmet Şevket Bey ve o dönemin Türk aydınları bir araya gelerek 10 Aralık 1918 tarihinde Meclis-i Millîyi toplamışlar, Türk bölgelerinden seçilen delegelerin katılımıyla üç gün boyunca devam eden

¹⁰⁰ ATASE, K.2680, D.210, F.1-50, 51, 53, 75, 77, 88.

¹⁰¹ Rfda Kayımdır, k. R-5924, cilt 2, klasör d. 146, 1917-1924, s. 2-3'den aktaran Elnur Ağayev, a.g.e., s. 70.

¹⁰² Cemalettin Ünlü, *Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1911)*, İstanbul.

¹⁰³ Seyit Yolak, *1571'den Günümüze Kıbrıs Türk Yönetimleri*, Lefkoşa, 1989, s. 29.

çalışmalarda Rumların Enosis ve Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak gayretleri üzerine önemli kararlar alınmıştır;¹⁰⁴

“...Bilindiği gibi 1914’de Türkiye harbe girince İngilizler Kıbrıs’ı İngiliz İmparatorluğu’na ilhak etmişlerdi. Harp Türkiye aleyhine bitip Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra Kıbrıs Türkleri kendi istikballeri hakkında endişeye düştükleri için mütarekenin akabinde başta şimdi İstanbul’un tanınmış tüccarlarından olan Lefkoşalı Said Ömer Bey olmak olduğu halde diğer bazı Lefkoşalı gençler Müftü’ye müracaat ederek Kıbrıs Türklerinin mukadderatını düşünmek üzere Millî Kongre toplanmasını rica etmişlerdi. Müftü bu ricayı kabul ederek 11 Aralık 1918 tarihini tayin ederek temsilci göndermeleri için bütün kasabalara ve köylere beyanname göndermişti ve mezkur tarihte kongre Lefkoşa’da Müftü’nün konağında toplandı. Temsilci olarak bu kongreye ben de iştirak etmiştim...”

Bu toplantıya katılan Kıbrıslı Türk aydınlar arasında daha sonra İngiliz yönetiminin komplosuna kurban gidecek olan Dr. Hüseyin Behiç Bey de bulunmaktadır.¹⁰⁵ Kıbrıs Türklerinin millî benlik ve şura sahip olduklarının

¹⁰⁴ Fadıl Niyazi Korkut’tan aktaran Harid Fedai ve Mustafa Haşim Altan, **Fadıl Niyazi Korkut; Hatıralar**, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yay., Gazi Mağusa, 2000, s. 29. Ayrıca Bkz. Sabahattin İsmail, “İngiliz Yönetimi’nin İlk 50 Yılında Türk-Rum İlişkileri”, **Doğu Akdeniz Üniversitesi**, Ankara, 1993, s. 125.

¹⁰⁵ Bu kongrenin toplanması sonrasında ortaya çıkan manzarayı da Fadıl Niyazi Korkut anılarında şu sözlerle aktarır; “...Bu toplantıların neticesinde sözde kongreyi temsil etmek üzere 7 kişilik bir heyet seçildi. Dr. Behiç, Con Rıfat ve ben bu heyet arasında idik. Diğerlerinin kimler olduğunu şimdi pek hatırlayamıyorum. Bu heyet birkaç defa toplantı yaptıktan sonra şimdi adları hatırımda kalmayanlar birer birer dağıldılar ve kala kala Dr. Behiç’le Con Rıfat ve ben kaldık. Bu işin artık kongre heyeti olarak yürütülemeyeceğini bizim de aklımız kesiyordu. Bununla beraber bilhassa Dr. Behiç’in ısrarı üzerine kendi adlarımıza pasaportlarımızı istemek üzere bir gün müsteşarla bir mülakat yaptık. Müsteşar Mister Fen bizleri kabul etti ve Vilayet tercümanı Ütücüyan Efendi vasıtasıyla Dr. Behiç’e ne istediğini sordu. Dr. ‘Türkiye’ye gitmek için pasaport istiyoruz.’ dedi. Müsteşar bu sözü iştir iştirmez tercümana dönerek ‘Tell him he is a fool./Söyle kendisine delidir.’ dedi. Pek nazik bir kimse olan Ütücüyan Efendi İngiliz’in savurduğu bu kaba küfürü kendi nezaketi ve Osmanlıcanın inceliği ile yumuşatarak şöyle tercüme etti; ‘Müsteşar Hazretleri buyurdular ki zatı-ı aliniz bir mecnunsunuz.’ Bu söz üzerine Dr. Behiç mutadı olduğu üzere turturaklı bir dille protestoda bulundu; ‘Fransa hükümeti cumhuriyesinin isdar eylediği, Devlet-i Aliyye-i Osmaniye’nin takdir ettiği tıp diplomasını haiz bulunan bir doktora mecnun demeye Müsteşar Efendi’nin hakkı yoktur.’ Tercümanın bu protestoyu tercüme edip etmediğini hatırlamıyorum fakat bize heyet olarak pasaport verilmeyeceğini anladığımız için başka bir şey söylemeden müsteşarın dairesinden ayrıldık...” Böylece daha Birinci Dünya Savaşı’nın başladığı ilk günden itibaren İngiliz yönetiminin mimlediği ve kara listeye aldığı Dr. Behiç Bey bu kongre nedeniyle ada dışına çıkma konusunda da İngilizlerden olumsuz cevap almış olur. Fadıl Niyazi Korkut’tan aktaran Harid Fedai ve Mustafa Haşim Altan, **a.g.e.**, s. 30.

bilinmesi ve dosta düşmana gösterilmesi gerektiğinden, genç aydınların davetiyle Lefkoşa'da toplantıya çağırılan bu insanlar Anadolu işgal altındayken İngiliz idaresinin ağır baskıları ve Rumların tahriklerine rağmen¹⁰⁶ en ücra köylerden bin bir türlü imkânsızlıklar ve çaresizlik içinde de olsalar davete icabet ederler. 10-12 Aralık 1918 tarihlerini kapsayan bu 3 gün boyunca bir taraftan İngiliz yönetiminin baskıları, diğer taraftan Rumların ağır tahriklerine rağmen böyle bir kongrenin toplanması başlı başına büyük bir başarıdır;¹⁰⁷

“Kıbrıs Türklerinin millî şuura, millî seciyeye sahip bulduklarını, hem de kuvvetli bir şekilde sahip bulduklarını göstermek lazımdı. Çünkü savaş yılları boyunca sesi duyulmayan Kıbrıs Türk'ünün varlığını Enosisçiler inkâra yelteniyor, İngilizler ise adadaki Müslüman ahalinin İngiliz idaresinde kalmaktan başka bir istekleri olmadığını ileri sürüyordu. Bu duruma bir son verilmeliydi. Etniki Eteryacıların da, İngiliz emperyalistlerinin de yanıldıklarını, Kıbrıs Türk'ünün umumi irade halinde bir mefkûresi olduğunu ispat etmeliydi.”

Rumların Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde toplanacak olan ve 32 ülkeden 70'e yakın temsilcinin katıldığı¹⁰⁸ Paris Barış Konferansı'nda¹⁰⁹ Enosis doğrultusunda bir karar çıkartmak için büyük gayret göstermeleri ve Başbakan Venizelos tarafından “Büyük Elen Devleti”¹¹⁰ yolunda 30 Aralık

¹⁰⁶ Sabahattin İsmail, “Meclis-i Milli'nin 74. Yıldönümü”, **Güvenlik Kuvvetleri Dergisi**, Lefkoşa, Mart 1993, S 19, s. 16.

¹⁰⁷ Beria Remzi Özoran, “Kurultay ve Kıbrıs Türk'ü”, **Uluslararası Altaistler Konferansı**, 21 Ekim 1973, Ankara.

¹⁰⁸ Rifat Uçarol, **Siyasî Tarih (1789-1994)**, İstanbul, 1995, s. 509.

¹⁰⁹ Birinci Dünya Savaşı'nın galip ülkeleri tarafından başlatılan ve 1919-1920 yıllarını da içine alarak Londra, San Remo ve Sevres'de devam eden görüşmelerde asıl konu Osmanlı İmparatorluğu'nun nasıl paylaşılacağıdır. İngiltere adına David Lloyd George, Fransa adına Georges Clemenceau, ABD adına Woodrow Wilson, İtalya adına Vittorio Orlando'nun katıldığı ve söz konusu bu 4 ülkenin “4 Büyükler” olarak tanımlandığı görüşmelerde asıl söz sahibi olanlar ise Clemenceau ve Lloyd George'dur. Bu toplantılarda Yunanistan ve Başbakan Venizelos'un arzusu ise Ege Denizi'ni bir iç deniz haline getirerek Yunanistan'a katmak, “İki kıtaya uzanan ve beş denize açılan ve bir ayağı Asya'da, bir ayağı Avrupa'da olacak Büyük Yunanistan'ı yaratmaktır.” Bkz. Dimitri Kitsikis, **Yunan Propagandası**, İstanbul, 1963, s.21.

¹¹⁰ Batılıların Graecia Irredenta adını verdikleri ve Yunanistan Başbakanı Yoannis Kolettis (1774-1847)'in Ocak 1844 tarihinde Yunanistan Krallığı ile diğer bölgelerde yaşayan Rumlar arasında bir bağ kurarak “ Yunanistan Krallığı, bütün Yunanistan değildir. O, Yunanistan'ın sadece küçük ve en fakir parçasıdır. Yunan da sadece kraliyet sınırları içinde yaşayan Yunan değildir; Yanya'da, Selanik'te, Serez'de, Edirne'de, Konstantinopolis'te, Trabzon'da, Girit'te, Sisam'da yaşayan ve tarihin herhangi bir döneminde ve hangi topraklarda yaşamış olursa olsun, Yunan ırkına mensup olan herkes Yunandır... Elenizmin iki büyük merkezi vardır; Atina ve Konstantinopolis. Atina sadece kraliyetin başkentidir. Konstantinopolis ise bütün Elenlerin

1918 günü İngilizce, Fransızca ve Yunanca bir muhtırayla açıklanan Yunan isteklerinin¹¹¹ daha sonra 3 - 4 Şubat 1919 tarihinde yine Venizelos tarafından Konferansın Onlar Heyeti huzurunda “Greece at the Peace Conference”¹¹² başlığı altında savunulması ve 1915 yılında Almanya’ya karşı savaşa girmesine karşılık Yunanistan’a Enosis sözü vermiş olmasının tekrar gündeme getirilmesi üzerine ortaya çıkan son derece ciddi durumu görüşmek üzere toplanan Meclis-i Millî aşağıdaki sonuç bildirgesini kamuoyuna duyurarak çalışmalarına ivme kazandırmıştır;¹¹³

Karar No:1

“12 Kanun-u Evvel 1918’de Lefkoşa’da içtima eden Meclis-i Millî Mukarreratı:

Her fırsat düştükçe cezirenin Yunanistan’a ilhakı meselesini meydana getirerek, cezire ahal-ı İslamiyet’ini rencide eden Rum vatandaşlarımızın bu kerre dahi Sulh-u Umumi daimi kongresinin in-ı had edeceği münasebetiyle o hissiyat-ı milliyelerini tekrar izhare kıyım ettiklerinden biz Kıbrıs Müslümanları, Rum vatandaşlarımızın iş bu hareket ve metal-i batını şiddetle protesto eder ve buna mukabil biz ahal-i Müslime dahi kendi hissiyat-ı canlı milliyeye ve hamiyet-i vataniyemizi izhar ile cezirenin mukadderatı kongrede mevzuu olan Hilafet-i İslamiye ile Saltanat-ı Aliye-i Osmaniye’yi cami bulunan Devlet-i Aliye’mize terk ve iadesi yegâne amal-i milliyemiz olmak suretiyle temenni ve istirham eyleriz.”

Karar No:2

sevinci ve ümidi olan büyük başkenttir. “ sözünden hareketle Venizelos da aynı gayret ve çaba içerisinde. Pierre Oberling, **The Road to Bellapais**, New York, 1982, s. 11.

¹¹¹ Venizelos’a göre Türkiye’nin harbe girdiği ve İngiltere’nin adayı ilhak ettiği 5 Kasım 1914 tarihinde adadaki 298.000 olan genel nüfusunun 235.000’i Rum’dur. Buna rağmen Venizelos, Kıbrıs konusunda son derece ihtiyatlı bir dil kullanır ve maksadını şöyle açıklar; “Adalar konusuna gelince, hepsi binlerce yıldan beri Grektir ve bu yüzden hepsinin Yunanistan’a geri verilmesi gerekir. Balkan Harpleri sırasında stratejik sebeplerle bunlardan bir kısmının Yunanistan’a verilmeyişini mazur gösteren şartlar bugün mevcut değildir.” Venizelos bu konudaki düşüncesini ise 3 Şubat 1919’da Onlar Konseyi toplantısında açıklar ve İngiltere’nin Kıbrıs’ı Yunanistan’a verecek kadar lütüfkâr olduğuna inandığını açıklar. Nitekim 13 Mart 1919 oturumunda İngiltere Başbakanı Lloyd George niyetinin Kıbrıs adasını Yunanistan’a vermek olduğunu söyler. Ayrıntılı bilgi için, Bkz. Dimitri Kitsikis, **a.g.e.**, s. 26. Ayrıca Bkz. Nurettin Türsan, **a.g.e.**, s. 47-70; Yahya Akyüz, **a.g.e.**, s. 108; Paul C. Helmreich, **Sevr Entrikaları**, İstanbul, 1996, s. 28.

¹¹² M. Murat Hatipoğlu, **Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı**, Ankara, 1988, s. 80.

¹¹³ Şükrü S. Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960) I**, İstanbul, 1985, s. 69.

“12 Kanun-u Evvel 1918’de Lefkoşa’da içtima eden Meclis-i Milli Mukarreratı:

12 Kanun-u Evvel 1918 tarihinde içtima eden ve bilcümle Kıbrıs ahali-i Müslimisini temsil eyleyen biz umum vekilleri dünkü içtima-i umumide bilittifak ittihaz edilen kararlar mucibince Rum vatandaşlarımızın harekât ve metalibâtı hakkında protestomuzu ve cezirenin Devlet-i Aliyye-i Osmaniye’ye terk ve iadesi hakkındaki amal-i milliyemizi makamat-i aliyeye isal ve isma eylemek ve bu babda iktiza edecek tedabir ve teşebbüsâtı, Osmanlı murahhaslarının vesatet ve nasihatlar üzre icra etmek ve ledelhace kongreye gidip ifa-i vazife etmek üzere, reis-i milletimiz bulunan Kıbrıs Müftüsü, faziletlü Mehmet Ziyaeddin Efendi hazretlerini yegâne ve bil’ittifak ve vekil-i mutlak ve murahhas intihap ve tayin eylediğimiz mübeyyin işbu vekâletname-i umumi tarafımızdan imza edilmiştir.”

Meclis-i Milli sonrasında oy birliğiyle alınan bir kararla Müftü Hacı Hafız Ziyai Efendi başkanlığında oluşturulan ve aralarında Dr. Hüseyin Behiç Bey, Con Rifat ve Fadıl Niyazi Korkut’un da bulunduğu heyet Paris’e gitme konusunda İngiliz yönetiminden izin alamaz.¹¹⁴ Bunun üzerine bir araya gelen Dr. Hüseyin Behiç Bey, Con Rifat ve Fadıl Niyazi Korkut pasaportlarını alabilmek için müracaatta bulunurlar ve İstanbul’a gitmek istediklerini belirtirler; ancak İngiliz idaresinin bu girişime tepkisi çok sert olacaktır.¹¹⁵ İngilizler Kıbrıs Türklerini harekete geçirmekle suçladıkları ve hemen her adımlarını takip ettikleri bu kişilerin ada dışına çıkışlarını da engellerler. Özellikle esirlere yardım etmek ve daha sonra onları kışkırtarak ayaklanma girişimlerinde bulunmakla suçlayacakları Dr. Behiç Bey’in pasaport alabilmesi ise imkânsız gibidir. Bütün bu olanlardan sonra, bu toplantılara katılan önde gelen Kıbrıs Türk aydınlarından Mehmet Remzi Okan, Sarayönü Erkek Okulu’ndaki Başöğretmenlik görevinden alınır. Daha sonra da Remzi Okan ve Ahmet Raşit’in beraber yayımladıkları Doğruyol gazetesine İngiliz sansürü başlar.¹¹⁶ Bu dönemde Kıbrıs Türk toplumunun bağrından çıkan Mithat Bey, Tarakçı Rüştüyesi Müdürü Selahattin Bey, İlk Mektep Müdürü Hafız Lisanî Efendi, daha

¹¹⁴ Beria Remzi Özorun, “Anadolu Kurtuluş Savaşı Yıllarında Kıbrıs’ta Türk Basını”, **VII. Türk Tarih Kongresi**, Kongreye Sunulan Bildiriler, C II, Ankara, 1973, s. 912.

¹¹⁵ Harid Fedai ve Mustafa Haşim Altan, **Fadıl Niyazi Korkut; Hatıralar**, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Kıbrıs Araştırmaları Merkezi, Gazi Mağusa, 2000, s. 18-75.

¹¹⁶ Ahmet C. Gazioğlu, **Kıbrıs Tarihi İngiliz Dönemi 1878-1960**, Lefkoşa, Eylül 1997, s. 69.

sonra *Söz* gazetesini çıkartacak olan Remzi Bey, Baf Ortaokulu Müdürü Ni-yazi Bey, Osman Nuri Bey, Dr. Nuri Bey Kıbrıs'ta Türklük şuurunun canlan-masına ön ayak olanlar şahsiyetler arasındadır. Aynı dönem içerisinde Kıbrıslı Rumlar da yoğun bir faaliyet içerisindeydiler ve Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı konusunda kulis yapmak ve Enosis fikrini gerçekleştirmek için destek aramak üzere 5 Aralık 1918 tarihinde oluşturdukları bir heyeti Enosis lehinde propa-ganda yapmak amacıyla Paris'e gönderirler.¹¹⁷

3 Ocak 1919 tarihinde henüz yalnızca üç haftalık Koloniler Bakanı olan ve kendilerine şimdiden kesin bir cevap vermesinin mümkün olmadığını söy-leyen Lord Milner'la¹¹⁸ bir görüşme yapan Rum heyeti şu kişilerden oluşmak-tadır¹¹⁹; Kıbrıs Başpiskoposu 3. Cyril, Yasama Meclisi üyesi, avukat ve mil-letvekili Theophanes Theododu, Avukat ve milletvekili Neoptolemus Paşalis, Avukat milletvekili Demosten Severis, Doktor, milletvekili ve Larnaka Bele-diye Başkanı Filyos Zanetos, Avukat, milletvekili Lui Loyizos, Avukat, mil-letvekili, Mağusa Belediye Başkanı Y. Amfietzis, Baf (Paphos) Belediye Baş-kanı N. Nikolaides, Avukat, milletvekili Niko Lanitis ve ayrıca iki papaz. Bu heyetin Paris ve daha sonra Londra'daki faaliyetleri Sunday Times, Morning Post, The Herald gibi gazetelerde neredeyse her gün yayımlanır.¹²⁰ Yunanistan Başbakanı Venizelos'un da Paris'te bulunduğu bu dönemde Rum heyeti gere-kirse günlük gazetelere ilanlar vermek suretiyle haksız davalarında kamuoyu yaratma çabasına girmişlerdir. Aynı heyet 5 Mart 1919 tarihinde de Londra'da Enosis konusunda faaliyetlerde bulunarak pek çok yetkilinin yanında İngiliz yetkililerle de görüşmüşler ve bir muhtıra vermişlerdir;¹²¹

“Rumların öteden beri Türk idaresine karşı olduklarını ve İngil-tere'nin müstemlekelerine teker teker muhtariyet tanımasına karşılık, Kıbrıs'ın ilk yerlileri olarak Rumlara da muhtariyet tanımalarını resmen talep etmişlerdir.”

¹¹⁷ Sabahattin İsmail, “Meclis-i Millî'nin 74. Yıldönümü”, **Güvenlik Kuvvetleri Dergisi**, Lef-koşa, Mart 1993, S 19, s. 16.

¹¹⁸ Koloniler (Sömürgeler) Bakanlığı'na atanması Kıbrıs Türkleri tarafından memnuniyetle kar-şılanan Lord Milner, Kıbrıs Türkleri adına Türk toplumunun önde gelenlerinden İrfan Bey ta-rafından bir telgrafla kutlanır ve halen Londra'da bulunan Rum Heyeti'nin hürriyetlerine saldı-rısına karşı Milner'in bakanlık görevinin kendilerine güven duygusu verdiği ifade edilir.

¹¹⁹ Dimitri Kitsikis, **Yunan Propagandası**, İstanbul, 1963, s. 324.

¹²⁰ Beria Remzi Özoran, “Anadolu Kurtuluş Savaşı Yıllarında Kıbrıs'ta Türk Basını”, **VII. Türk Tarih Kongresi**, Kongreye Sunulan Bildiriler, C II, Ankara, 1973, s. 911.

¹²¹ Fikret Kürşad, **Belgelerle Kıbrıs'ta Yunan Emperyalizmi**, İstanbul, Haziran 1978, s. 97.

Öte yandan *Daily Telegraph*'ın 5 Mart 1919 tarihli sayısında Albat Green imzasıyla yayımlanan bir mektup ise Kıbrıs'ın stratejik olarak çok önemli bir konumda bulunduğunu ve Yunanistan'a verilmesinin yanlış olacağını ifade eder. 1919 ilkbaharında adanın Yunanistan'a verilmesi yönünde estirilen havanın tersine esmeye başladığının ilk işareti de böylece kendini gösterir. Kıbrıs Türk toplumu, adada Enosis faaliyetlerine karşı aralıksız devam ettiği mücadelesinin yanı sıra Londra'da bir heyet kanalıyla ziyaret ettikleri ve İngiltere'de o günlerde hatırı sayılır ve küçümsenmeyecek bir etkisi bulunan Ağa Han aracılığıyla İngiltere'ye bir protesto notası verir. Yunanistan ve Kıbrıs'ta devam eden Rum saldırılarıyla Kıbrıs adasının Yunanistan'a verilmesi düşüncesinin protesto edildiği bu notayla aynı gün 25 Temmuz 1919 tarihinde *The Times* gazetesi de "İngiliz hükümeti, Kıbrıs adasının İngiliz bayrağı altında kalmasına karar verdi." şeklinde bir haber yayımlar.

15 ve 21 Ekim 1919 tarihlerinde İngiliz Başbakanına iki mektup daha veren ve Enosis isteklerini tekrarlayan Kıbrıs Rum Heyeti'ne İngiltere Hükümeti kararını ve cevabını 14 Kasım 1919'da Başbakan Lloyd George'un¹²² "Orta-doğu'daki milletlerarası durumun karışıklığı sebebiyle, Kıbrıs Rum Heyeti'ne müspet bir cevap vermek bugün için mümkün değildir."¹²³ açıklamasıyla verir. Bunun hemen akabinde muhtemelen İngiltere ve Fransa'da destek turlarına devam eden Rum Heyeti'nin üyelerinden oluşan ve Baf Piskoposu'nun idare ettiği yeni bir grup adadaki bütün Rum köylerinden toplanan temsilcilerin iştirak etmesiyle bir toplantı düzenler. Yaklaşık 10 aydan beri Londra'da

---

¹²² Açık bir Türk düşmanlığı içerisinde olan ve Türklük hakkında yazılı ve sözlü kullandıkları ifadeler uluslararası diplomaside eşine rastlanmayacak kadar ağır olan İngiltere heyetine başkanlık eden ve Winston Churchill'in ifadesiyle "Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinin tarihinde, savaş ve barış alanında İngiltere'nin yazgısını en çok etkileyen kişi" olan ve çok sert, uzlaşmaz kişiliği ve Türkiye'nin savaşta seçtiği tarafın İngiltere'ye çok pahalıya patladığının bilincindeki Lloyd George (1863–1945) Boer Savaşı sırasında İngiltere'ye başkaldırmış olanlardan yana olacak kadar ileri bir Gal milliyetçisidir ve İngiliz Parlamentosu'nun en kavgacı fakat en parlak kişisi olarak ün yapmış bir siyasetçidir. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon (1859-1925) ise Başbakan ile aynı duyguları paylaşmakla beraber onda soyluluğun getirdiği bir kendini beğenmişlik ve küstahlık da mevcuttur. Hindistan Genel valiliği de yapan Curzon burada kazandığı deneyimlerle Hint Müslümanlarının ayaklanma girişimlerinin bir benzeri olarak 6 Mayıs 1919 tarihinde Kıbrıs Genel Valisi'nin Kıbrıs Türklerinin Doktor Esat Bey, Doktor Behiç Bey ve Hasan Karabardak önderliğinde ayaklanma girişiminde bulduklarını rapor etmesi üzerine derhal harekete geçer. Barış Konferansları sırasında hırçın ve saldırgan tutumunu Amerikan temsilcisinden Fransız ve Japon temsilciye kadar sürdürür. Osman Olcay, **Sevres Andlaşmasına Doğru**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 455, Ankara, 1981, s. XXXIX-XL

¹²³ Süleyman Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, İstanbul, 1988, s. 154.

bulunan ve bütün masrafları bu Rum köyleri tarafından karşılanan heyetin aralıksız desteklenmesini ve yardımların aksatılmamasını talep eden Baf Piskoposu'nun çabalarına karşılık Rumların Enosis yönündeki istekleri ve umutları da yavaş yavaş azalmaktadır. Nitekim 12 Ekim 1919 tarihinde Türklerden sert bir protesto mektubu alan İngiliz Vali Stevenson'un aynı gün aldığı bir başka mektup ise Enosis faaliyetinde bulunanların elinde oyuncak ve propaganda aracı olarak bilinen bir eğitimcidendir ve Atina'dan Michael Pantelouris isimli bir okul müdüründen gelmektedir. Sığır besiciliği, deniz ulaşımı ve haberleşme, okul müdürlerinin durumlarının iyileştirilmesi, ortaöğretimde İngilizce öğretilmesi, anayasal haklar gibi pek çok konuda tekliflerde bulunan Pantelouris, adadaki İngiliz idaresinin devamı için dua ettiğini ve Yunan Hükümeti'nin bu konudaki beceriksizliğini ifade eder. Rum heyeti Londra'da başarısız olmasına rağmen Kıbrıs Başpiskoposu 3. Cyril ve Yasama Meclisi üyesi, avukat ve milletvekili Theophanes Theododu Londra'da kalarak faaliyetlerine devam ederler. İngiliz Parlamentosu'nda bulunan üyelerin Enosis konusuyla ilgili farklı yorumları da onların umutlanmasına sebep olur.

Aynı günlerde Parlamento'da bir konuşma yapan King's Lynn üyesi N. P. Jodrell, Kıbrıslıların Yunan ırkından değil farklı bir ırktan geldiklerini, Yunanca konuşun veya konuşmasın nüfusun çoğunun İngiliz idaresinden memnun olduğunu, adada yaşayan Türklerle iyi şartlarda yaşadıklarını, ayrıca polis teşkilatının 26 subay ve 763 astsubay rütbeli personelinin 420'sinin Türk olduğunu, bunların Rumlarla çok iyi çalıştıklarını ve polis teşkilatının bel kemiğini teşkil ettiklerini belirtir. Liverpool, İskoçya üyesi T. P. O'Connor ise yaptığı konuşmada en sonunda uygulanmak üzere barış gelince bir plebisit yapılması ve sonucun adanın Yunanistan'a verilmesi şeklinde olması gerektiğini belirtir ve genel görüşmelerdeki bu Yunan yanlısı gayretlerinden dolayı da bol bol alkış ve teşekkür alır. İngiliz yetkililerden istedikleri cevabı alamayan ve büyük bir hayal kırıklığı yaşayan Rum heyetinin İngiltere'den Kıbrıs'a dönmelerinden sonra Londra'da kalan Başpiskopos Cyril ve Theodotou'ya yardımcı olmak üzere 12 Nisan 1920 tarihinde Neoptolemos Paschales, Nicolas Lanites ve Philios Zannetos'tan oluşan yeni bir Enosisçi grup Londra'ya gelirler. Ortadoğu'da meydana gelen son gelişmelerin Kıbrıs konusunu fazla etkilemeyeceği ve adanın Enosis doğrultusunda istediklerini yapma açısından uygun zamanının henüz gelmediği tezini savunan bu yeni grubun Londra'ya gelmesinden önce Paris'te Yunanistan Başbakanı Venizelos'la yaptıkları görüşme kendileri açısından tam bir duş etkisi yaratır. Venizelos bu görüşmede

o sırada Paris'te bulunan İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un İngiliz hükümetinin büyük ekseriyetle Kıbrıs adasını İngiliz bayrağı altında tutma kararında bulunduğunu bildirir.

Rum heyetinin Londra'daki çabaları hiçbir sonuç vermezken 1 Temmuz 1920 tarihinde Avam Kamarası'nda İngiltere Başbakanı adına bir açıklama yapan Koloniler Bakan Yardımcısı L. S. Amery, Kıbrıs adasının statüsü konusunda herhangi bir değişiklik düşünülmeyeceğini ifade eder. Bütün bu olaylar meydana gelirken, Kıbrıs'ta Meclis üyesi İrfan Bey İngiliz Genel Vali'ye verdiği bir mektupla İngiltere'nin bu kararından ada nüfusunun dörtte birini teşkil eden Türk toplumu adına memnuniyetini ifade ederken Londra'da kulis faaliyetlerini sürdüren Rum heyetinden Theodotou Lord Milner'la özel bir görüşme yapabilmek için uğraşmaktadır. Ancak Lord Milner 1 Temmuz 1920 tarihinde L. S. Amery'nin yaptığı açıklamaya ekleyecek herhangi bir şeyi bulunmadığını belirtir. Amery'nin açıklamasından hemen önce Kıbrıs'a dönen Rum heyetinden üç kişi adada istedikleri gibi bir ilgiyle karşılanmazlar. Başpiskopos Cyrill'in İngiliz Hükümeti'nin kararını bildiren telgrafının alınmasıyla beraber yeni bir plan hazırlanır. Kition Metropoliti ve diğer Enosisçiler tarafından hazırlanan telgraflar her tarafa yayılır. Ayrıca adada buluna Yunan öğretmenler, okul müdürleri ve Yunan din görevlileri de bu işin içerisinde oldukları. İngiliz Genel Vali'nin İngiltere'de bulunduğu bir sırada kendisine vekâlet eden Sir Fenn bir yandan Rumların Enosis isteklerini yansıtan yüzlerce talebi ve telgrafı, bir yandan da Kıbrıs Türk toplumunun adanın Yunanistan'a verilmesinden duydukları memnuniyeti bildiren mesajlarıyla meşgul olmak zorunda kalır. 8 Aralık 1920 tarihinde neredeyse son iki yıldır hiçbir çalışmaya ve meclis oturumuna gelmeyen 9 Rum üyenin Yasama Meclisi'nden istifa etmeleriyle beraber Rum saldırıları da yoğunlaşır ve Türk toplumunun muhalefetine rağmen sıkıyönetim uygulanmaya devam eder. Aynı günlerde Limasol bir köyünde ateşli ve kışkırtıcı bir konuşma yapan Lanites Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı yönünde köy köy dolaşacağını ve konuşmalar yapacağını bildirir. Bu tip tahrikkar faaliyetlerin içinde olması halinde ülke dışına çıkarılacağı yönünde uyarılan Lanites İngiltere'de kendisine Sir Arthur Crosfield aracılığıyla destek bulur.

Öte yandan Kıbrıs Türklerinin İngilizlere yönelik olarak başlattıkları karşı faaliyetler ve Türk savaş esirlerine yardım ve destek girişimleri İngilizlerin canını iyiden iyiye sıkmaktadır;¹²⁴

“1918’de Ayasofya’da (Selimiye Camii) Türk ordusuna yardım için bir toplantı yapıldı. Bu tür toplantılar harp süresince sessizce yapılırdı. Türkiye harbi kaybeder duruma gelince jurnalciler türedii. Millet için uğraşanları takibe başladılar. Bu toplantıda da konuşmalar yapıldı. Polis, Kamil Paşa’nın damadı Dr. Esat Bey’i, Dr. Behiç Bey’i, babam Rifat Bey’i, Fadıl Korkut Bey’i polise götürdü. Dr. Esat Bey ile Dr. Behiç Bey Girne Kalesi’ne gönderildiler. Babam ile Fadıl Korkut Bey gece yarısına kadar poliste tutuldular, sorguya çekildiler...”

Savaşın sona ermesiyle beraber İngiliz idaresinde oluşan rahatlık ve rehabet havası ilk günlerde bir parça da olsa esir kampında da kendisini gösterir; ancak bu davranış tutarlılık göstermez ve esir kampı komutanlığı zaman içerisinde aynı konuyla ilgili çok farklı kararlar verir. Kampa giriş çıkışlar konusunda nispeten daha hoşgörölü davranan İngiliz idaresi aynı şekilde Kıbrıs Türklerinin de kampa gelmelerine ve ziyaretlerde bulunmalarına müsaade eder fakat bu durum çok da uzun süreli olmaz. Bu şekilde ziyaretlerde bulunanlardan birisi de Fadıl Niyazi Korkut olacaktır; ancak daha sonra o da jurnalcilerin hışmından kurtulamayacak ve polis sorgulamasından geçecektir. Bu arada İngilizler tarafından çeşitli mazeretler bulunarak tutuklananlar arasında Fadıl Niyazi Korkut’un yakını olan Ahmet Taif de bulunmaktadır.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasının hemen ardından özellikle Doğu Akdeniz coğrafyasında fazla bir askerî hareketlilik göze çarpmamakla birlikte savaşın şiddetlenmesinin ardından Kıbrıs adasının farklı amaçlarla kullanılmaya başlandığı ortaya çıkar. Bunun en basit göstergesi İngiltere tarafından Çanakkale savaş esirleri için açılan esir kampı ve hemen ardından Fransa’nın açtığı Ermeni Doğu Lejyonu kampı olur. Ardından Doğu Akdeniz ve Kıbrıs adası Almanya-Osmanlı İmparatorluğu karşısında İngiltere-Fransa ve İtalya’nın oluşturduğu pakt karşısında müthiş bir psikolojik harekate ve sınır hurbine sahne olacaktır. İngiltere bir yandan Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya’nın bölgedeki askerî faaliyetlerini öğrenmek, öte yandan bölgede

¹²⁴ Con Rifat’ın kızı Şifa Dizdar Hanım’dan aktaran Harid Fedai, **Kıbrıs’ta Masum Millet Olayı**, İstanbul, 1986, s. 223-227.

uyguladığı sıkıyönetimle istihbarata karşı koyma çalışmalarını yoğunlaştırır. Kıbrıs adasında açılan nekahet hastanesi, psikolojik travma geçiren askerlere yönelik askerî kamplar, daha sonraki süreçte Beyaz Ruslar, Alman ve Polonyalı esirlerin kapatıldığı esir kampları, adanın muhtelif noktalarında açılan istihbarat istasyonları, Akdeniz'de seyir halinde olan istihbarat gemileriyle bölge tam anlamıyla bir cadı kazanına dönüşür. Bu durum savaş sonrasında da aynı hızla devam eder ve Mondros sonrası süreçte Anadolu'ya yönelik olumsuz girişimler Ermeni Doğu Lejyonu ve esir kampı üzerinden sürer gider. Kıbrıslı Türkler bu süreçte bir yandan istihbarat toplayıp Anadolu'ya yetiştirmeye gayret ederken bir yandan da Rumların Enosis çabalarına set çekmeye çabalarlar. Anadolu'da Millî Mücadele'nin başlaması ise Kıbrıslı Türklerin fiili olarak Anadolu'ya geçmeleri ve Anadolu insanıyla birlikte savaşmasıyla devam edecektir.

KAYNAKÇA

A- Arşiv Kaynakları

Genelkurmay ATASE Arşivi

İngiltere Dışişleri Bakanlığı Arşivi

Fransa Dışişleri Bakanlığı Quai d'Orsay Arşivi

Kıbrıs Türk Millî Arşivi (KTMA)

Milli Savunma Bakanlığı Arşivi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Fransa Savunma Bakanlığı (Minister de la Guerre) Arşivi

Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, Dodurga, Ankara

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi (KGMA) Çanakkale Savaş Esirleri Arşivi

B- Basılı Kaynaklar

Ağayev, Elnur, **Kıbrıs'tan Geçen Beyaz Ruslar**, Işık Kitabevi Yay., Lefkoşa, 2015.

Akcan, Erol, **Ag Eirini'den Akdeniz'e Yolculuk**, Ateş Matbaacılık AŞ, Lefkoşa, Temmuz 2012.

Alasya, Halil Fikret, **Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri**, Ankara, 1964.

- Aytekin, Halil, **Kıbrıs'ta Monarga (Boğaztepe) Ermeni Lejyonu Kampı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000.
- Defense Personnel Security Research Center, **Espionage and Other Compromises of National Security**, Monterey / Kaliforniya, 2 Kasım 2009.
- Denktaş, Rauf R., **Rauf Denktaş'ın Hatıraları, C III**, İstanbul, Mart 1997.
- Ener, Kasım, **Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi**, Ankara, 1996.
- Erim, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, C 1**, Ankara, 1953.
- Fedai, Harid, **Müsevid-zade Avukat Osman Cemal, Adsız Kitap**, KKTC Millî Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yay.-35, Lefkoşa, 1997.
- Fedai, Harid ve Mustafa Haşim Altan, **Fadıl Niyazi Korkut; Hatıralar**, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Kıbrıs Araştırmaları Merkezi, Gazi Mağusa, 2000.
- Fedai, Harid, **Kıbrıs'ta Masum Millet Olayı**, İstanbul, 1986.
- Frey, V., **Turkei Und Zygern, handbuch der Geogr. Wiss. Baud Vorder- und Süd-Asien**, Postdam, 1937.
- Gazioğlu, Ahmet C., **Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)**, Lefkoşa, 1994.
- Gazioğlu, Ahmet C., **Kıbrıs Tarihi İngiliz Dönemi 1878-1960**, Lefkoşa, Eylül 1997.
- Genelkurmay Başkanlığı, **Türk İstiklal Harbi, IV. Cilt, Güney Cephesi**, Ankara, 1966.
- Gürel, Şükrü S., **Kıbrıs Tarihi (1878-1960) I**, İstanbul, 1985.
- Gürkan, Haşmet Muzaffer, **Bir Zamanlar Kıbrıs'ta**, Lefkoşa, 1996.
- Harp Akademileri Komutanlığı, **Bugünün ve Geleceğin Dünya Güç Merkezleri ve Dengeleri İle Türkiye'ye Etkileri**, İstanbul, Mayıs 1994.
- Hatipoğlu, M. Murat, **Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı**, Ankara, 1988.
- Hava Kuvvetleri Komutanlığı, **Türk Havacılık Tarihi, II. Cilt, II. Kitap**, Eskişehir, 1951HILL, Sir George, **A History of Cyprus**, Londra, 1952.
- Helmreich, Paul C., **Sevr Entrikaları**, İstanbul, 1996.
- İlhan, Suat, **Jeopolitik Duyarlılık**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1989.

- İsmail, Sabahattin, **İngiliz Yönetimi'nin İlk 50 Yılında Türk-Rum İlişkileri**, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Ankara, 1993.
- Keser, Ulvi, **İngiliz Ordusunda Katırcılar**, IQ Yay., İstanbul, 2007.
- Kitsikis, Dimitri, **Yunan Propagandası**, İstanbul, 1963.
- Kocabaş, Süleyman, **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, İstanbul, 1988.
- Koçaş, Sadi, **Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri**, Ankara, 1967.
- Kürşad, Fikret, **Belgelerle Kıbrıs'ta Yunan Emperyalizmi**, İstanbul, Haziran 1978.
- Mahan, Alfred Thayer, **Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi**, İstanbul, Eylül 2003.
- Morgan, Tabitha, **Sweet and Bitter Island: A History of the British in Cyprus**, I. B. Tauris Publications, New York, 2010.
- Rustem, K. And Brother, **North Cyprus Almanack**, Londra, 1987.
- Sarıca, Murat; Teziç, Erdoğan; Eski yurt, Özer, **Kıbrıs Sorunu**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., İstanbul, 1975.
- Sonyel, Salahi R. **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, Ankara, 1995.
- Sonyel, S. R., **Settlers and Refugees in Cyprus**, Cyprus Turkish Association Publications, Londra, 1991.
- Starling, John ve Ivor Lee, **No Labour No Battle; Military Labour during the First World War**, Londra, The History Press, 2014.
- Oberling, Pierre, **The Road to Bellapais**, New York, 1982.
- Olçay, Osman, **Sevres Andlaşmasına Doğru**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 455, Ankara, 1981.
- Onar, Mustafa, **Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları I**, Ankara, 1995.
- Thubron, Colin, **Journey Into Cyprus**, Middlesex, 1986.
- Toluner, Sevin, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Uluslararası Hukuk**, İstanbul, 1977.
- Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi-I**, İstanbul, 1991.
- Uçarol, Rifat, **Siyasî Tarih (1789-1994)**, İstanbul, 1995.
- Yaşın, Özker, **Nevzat ve Ben, C I**, Yeşilada Yay., İstanbul, 1997.

Yücel, Hasan Ali, **Kıbrıs Mektupları**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1957.

C- Makaleler

Atan, Atilla, “Yeni Bir Türk Devletinin Doğuşu-Kıbrıs”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi (BTTG)**, S 14, Ankara, Nisan 1986.

Eslen, Nejat, “Kıbrıs’ın Sratejik Önemi”, **Cumhuriyet Strateji**, 18 Nisan 2005, S 42, İstanbul.

İsmail, Sabahattin, “Meclis-i Millî’nin 74. Yıldönümü”, **Güvenlik Kuvvetleri**, Lefkoşa, Mart 1993, S 19.

Klearchos, A. Kyriakides, “Cyprus and the Projection of British Sea Power since 1878”, **2nd Mediterranean Maritime History Network Conference**, Messina/Sicilya, 4-7 Mayıs 2006, MMHN Working Paper, s. 1-13

Öznacar, Huriye Sevay, “Batırılmayan Ada Kıbrıs”, **Kıbrıs Mektubu Dergisi**, Ankara, Kasım 1996, C 9, No.7.

Özoran, Beria Remzi, “Kurultay ve Kıbrıs Türk’ü”, **Uluslararası Altaistler Konferansı**, 21 Ekim 1973, Ankara, s. 38-41.

Özoran, Beria Remzi, “Anadolu Kurtuluş Savaşı Yıllarında Kıbrıs’ta Türk Basını”, **VII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, C II**, Ankara, 1973.

Sonyel, Salahi R., “İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerine Göre: Osmanlı Padişahı Abdülhamit 48 Saat İçinde Kıbrıs’ı İngilizlere Nasıl Kiraladı?”, **Bellekten**, C XLII, S 165-168, Ankara, 1978.

Sonyel, Salahi R., “Turco-Armenian Relations”, **Bellekten**, C VIII, S 221, Ankara, Nisan 1994.

Sonyel, Salahi R., “Yeni Belgelerin Işığı Altında Ermeni Tehcirleri”, **Bellekten**, C XXXVI, S 141-144, Ankara, 1972.

Varnavas, Andrekos, “British Military Intelligence in Cyprus during the Great War”, **War in History**, 19 (3), Temmuz 2012, C 19, S 3, s. 353-378.

D- Süreli Yayınlar

The Cyprus Gazette

Cumhuriyet Strateji

Bellekten

Kıbrıs Mektubu Dergisi

Yeni Kıbrıs Dergisi

War in History

Güvenlik Kuvvetleri Dergisi

E- Sözlü Tarih Çalışması

Ali Hüseyin Babaliki'nin torunu Ali Babaliki ile 18 Temmuz 2011 tarihinde Gazi Mağusa'da yapılan görüşme.

Burcu Müniroğlu Karagöz ile 6 Eylül 2015 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme.

F- Elektronik Kaynaklar

www.imprescriptible.fr/documents/heure

www.Tallarmeniantale.com/exodus.htm.

[www. http://ermenian.org/turkce/vkayutyun.php](http://www.ermenian.org/turkce/vkayutyun.php).

www.imprescriptible.fr/documents/heure

<http://ecole.nav.traditions.free.fr/jeannedarc.htm>

<http://www.havadiskibris.com/Ekler/poli/242/kenan-kardesler-ve-makul-suphe-mahk-mlari/2362>

G- Diğer Kaynaklar

T.C. Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı tarafından 11 Ocak 2008 tarihinde Sayı B.02.0.001/32 ile gönderilen soru önergesi cevabi yazısı.

